

Průzkum a dokumentace továrních komínů chmelařských skladů v Žatci

2022

Objednatel: Městský úřad Žatec, nám. Svobody 1, 438 01 Žatec

Zpracovatelé: Mgr. Michal Horáček, Ing. Martin Vonka, Ph.D. (Fabriky.cz)

Obsah

Identifikační údaje	3
Dedikace	3
Poděkování	3
Licence obrazové dokumentace	3
Záměr a cíle projektu	4
Výstupy z projektu	4
Vymezení objektu zájmu (a stav jeho poznání)	4
Metody práce	9
Stavebně-historický průzkum (SHP)	9
Identifikace objektů	9
Historický výzkum	10
Terénní výzkum	13
Stavebně-technický průzkum (STP)	13
Pasport, jeho podoba a obsah	14
Identifikační údaje	15
Metody práce	15
Základní technická data	16
Základní historická data	17
Popis komína a přilehlých konstrukcí	17
Stavebně-historické zhodnocení	17
Stav komína a zjištěné poruchy	18
Návrh opatření	18
Zdroje	18
Obrazová příloha	18
Tovární komíny, jejich stavební typologie a funkce	19
Stavební typologie komínů	20
Stavitelé továrních komínů	25
Zaměření nadstřešní části komína z roku 1901	26
Funkce továrních komínů	28
Komíny sirných komor v Žatci	28
Nové využití komínů	37
Výchozí stav	38
Koncepční úvahy nad novým využitím	43
Doporučení pro další kroky	50
Zdroje informací	51
Pasporty	53

Identifikační údaje

Projekt	Průzkum a dokumentace továrních komínů chmelařských skladů v Žatci
Doba řešení	březen 2022 – prosinec 2022
Objednatel	Městský úřad Žatec, nám. Svobody 1, 438 01 Žatec
Objednatel – kontaktní osoba	Mgr. Olga Bukovičová, bukovicova@mesto-zatec.cz, 725 425 090
Zpracovatelé	Mgr. Michal Horáček, Ing. Martin Vonka, Ph.D. (Fabriky.cz)
Zpracovatelé – kontakty	Mgr. Michal Horáček, michal.horacek@fabriky.cz, 777 161 997 Ing. Martin Vonka, Ph.D., martin.vonka@fabriky.cz, 605 730 962

Dedikace

Projekt byl realizován ve spolupráci s městem Žatec s finanční podporou Ministerstva kultury prostřednictvím Programu podpory pro památky světového dědictví.

Poděkování

Chtěli bychom poděkovat všem, kdo nám byli nápomocní při realizaci výzkumu a při zpracovávání jeho výstupů, jmenovitě:

Petr Bažant, Nikola Bechyňská, Martin Beneš, Olga Bukovičová, Zdeňka Hamousová, Karel Havelka, Jan Hervert, Radmila Holodňáková, Jaroslav Holštajn, Pavlína Horáčková, Andrea Karlovská, Jiří Lukeš, Markéta Podsedníková, Monika Stará, Jaroslav Špička, Jaroslav Urban, Vladimír Valeš, Vladimír Vrabec, Petr Wiesinger a Naďa Žurková.

V neposlední řadě pak chceme poděkovat všem majitelům, kteří zpřístupnili své objekty našemu výzkumu.

Licence obrazové dokumentace

Současná dokumentace byla pořízena zpracovateli a objednatel má k jejímu užití trvalou nevýhradní licenci. Současnou dokumentaci (tzn. pořízenou během řešení projektu v roce 2022) lze identifikovat tak, že v jejím popisku není uvedeno nic (typicky titulní fotografie pasportů), nebo se v popisku neobjevuje ani zdroj, ani datace pořízení.

Licence použití skenů fotografií ze Sbírký Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci byla poskytnuta výhradně pro řešení tohoto projektu. Reprodukce vyobrazení vždy s uvedením zdroje Sběrka Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci je ošetřena Smlouvou o užití věci – licenční smlouvou ze dne 9. září 2022 mezi Regionálním muzeem K. A. Polánka v Žatci zastoupeného ředitelkou muzea PhDr. Radmilou Holodňákovou a Mgr. Michalem Horáčkem a dodatkem této smlouvy ze dne 30. listopadu 2022.

Záměr a cíle projektu

Záměr projektu byl při jeho přípravě stanoven takto:

- Provedení průzkumu 28 komínů příslušejících chmelařským skladům a dvou (v té době známých) komínových torz.
- U každého komína provedení stavebně-historického průzkumu a základního (tzv. předběžného) stavebně-technického průzkumu.
- Shrnutí výsledků z terénního a archivního výzkumu ve zprávě a pasportech jednotlivých komínů.

Výsledky ze stavebně-historického a stavebně-technického průzkumu budou shrnuty v pasportizačních kartách, které mimo jiné budou navíc obsahovat i formální náležitosti, jako zákres v katastrální mapě, polohu GPS, adresu, aktuálního majitele aj.

Cíle projektu byly nastaveny následovně:

- Rozšíření poznání chmelařského dědictví a jeho další propagace.
- Užití pasportů komínů pro usnadnění jednání pracovníků města s vlastníky objektů a výkonu státní památkové péče.
- Zjištění technického stavu komínů a vytvoření představy o finanční náročnosti jejich opravy.
- Nastínění možností nového využití komínů (včetně zmíněných torz). Podpora motivace majitelů, aby své komíny nebourali. Zároveň ukázat význam továrních komínů jako aktivních symbolů průmyslového věku, který v Žatci získal zcela specifickou podobu.

Výstupy z projektu

Primárním výstupem projektu je tato průvodní zpráva, na kterou navazuje těžiště projektu – pasportizační karty jednotlivých komínů.

Komíny jsou navíc vloženy do digitální vrstvy v Interaktivní mapě Žatce a krajiny žateckého chmele dostupné na www.mapazatec.cz.

Vymezení objektu zájmu (a stav jeho poznání)

Vymezení objektu zájmu vycházelo ze zadání projektu („*komíny chmelařských skladů*“), avšak v průběhu jeho řešení došlo k jeho revizi na základě zjištění, které přinesl samotný výzkum. Problémem bylo neukotvení objektu zájmu ve výzkumech a zpracováních, které na toto téma již dříve proběhly. A to nikoliv k tématu komínů jako takového, ale k vícevrstevnému identifikování a rozdělení objektů sloužících ke zpracování a skladování chmele v Žatci a jejich evidenci. V současné době je k tomuto tématu dostupný víceméně pouze přehledně zpracovaný podrobný Inventarizační seznam staveb chmelařského stavebního dědictví (k němu více dále viz i kapitola Metoda práce).¹ Ten se však týká chmelařských skladů jako takových, dostatečně nedefinuje využití jednotlivých objektů (zejména striktní nerozlišování či nevymezení sušáren chmele a sířírů chmele). Z tohoto zpracování pak víceméně nekriticky vychází doposud patrně všechna mladší zpracování týkající se tématu.²

V úvodu realizace tohoto projektu tak bylo nutné tuto mezeru vyplnit dodatečnou podrobnou rešerší z dostupných zdrojů (viz i kapitola Metody práce) a identifikovat veškeré objekty s továrními komíny (viz i úvod kapitoly Tovární komíny, jejich stavební typologie a funkce) související se zpracováním a skladováním chmele na území katastru města Žatce a vymezit i

¹ BAŽANT – VANÍČEK, 2013.

² Srov. např. VANÍČEK – BAŽANT – VALEŠ, 2018. PETTRICHOVÁ, 2017.

jejich funkční náplň a v návaznosti na ní funkci továrního komína. Přestože cílem tohoto projektu nebyla definice příslušných objektů, bylo ve vztahu k továrním komínům (a k nim přináležejícím staveb) logicky nutné tuto jejich funkční náplň definovat. Na základě dat získaných historickým i terénním výzkumem tak rozlišujeme sirné komory (v nichž probíhalo i dosoušení chmele a nedá se vyloučit ani jeho sušení) a sušárenské hvozdy (kde byl chmel pouze sušen).

Obr. 1: Pohled na žatecké chmelářské sklady na počátku 20. století. Většina komínů slouží sirným komorám, avšak dvojice stejných komínů patřící jedné budově uprostřed snímku (dnes čp. 3089) slouží sušárenským hvozďům. Zdroj: Sbírka Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci, Fn0660 (výřez).

Počet dotčených komínů, který byl uveden v zadání projektu, vycházel z dosavadních dostupných zdrojů, a to ze zkušenosti dané stávajícím obecným zpracováním problematiky chmelářských staveb v Žatci a pak především z veřejných dat databází KODA³ a Tovární komíny.⁴ Na základě těchto dat a následně i analýzy dalších zdrojů bylo v základu definováno, že dané komíny příslušející chmelářským skladům byly funkčními součástmi jejich sirných komor, v nichž se chmel konzervoval před exportem, zejména do zahraničí (viz kapitola Komíny sirných komor v Žatci).

Do řešení projektu tak byly zařazeny dochované stojící komíny sloužící sirným komorám. Následně byl vypracován úzus, dle kterého byly komíny do projektu zahrnuty: musela se dodnes dochovat nadstřešní část komína, a to v jakékoliv výšce a míře pozůstatků. Zjednodušeně řečeno, kromě stojících komínů byly do projektu zařazeny i komíny, jež byly někdy v minulosti sneseny, tzn. dochovala se jejich torza, která se ale pohledově uplatňovala v hmotě stavby. Zdivo torza tak dnes vystupuje nad střešní rovinu, případně se propisuje částečně mimo hmotu stavby a torzo z ní tak dnes pohledově vystupuje. Všem těmto

³ KODA. Dostupné z: <http://koda.kominari.cz/>.

⁴ Tovární komíny. Dostupné z: <http://www.tovarnikominy.cz/>.

zmíněným komínům jsou pak věnovány podrobné pasportizační karty a také jim byl přidělen bod v Interaktivní mapě Žatce a krajiny žateckého chmele s uvedením základních informací o nich.⁵

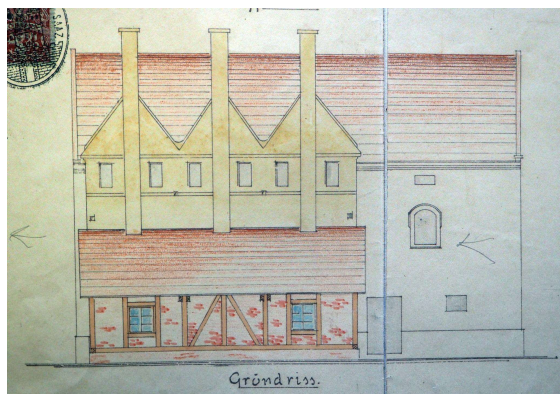
Obr. 2: Přehledný pohled na žatecké Pražské předměstí s lesem komínů chmelařských skladů na počátku 20. století. Zdroj: Sbírka Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci, Fn0670 (výřez).

Kromě toho jsme se rozhodli v rámci projektu evidovat i další komíny sloužící sirným komorám, které byly v minulosti buď sneseny pod úroveň střechy, případně byly zbořeny (zpravidla s celým objektem). Kromě nich, spíše pro úplnost, pak evidujeme i nerealizované tovární komíny nad sirnými komorami, k nimž se dochovala projektová dokumentace a spis související se schválením stavby (nikoliv však již její realizací). K těmto objektům nebyla pasportizační karta vypracována.

Během samotného výzkumu došlo na základě jeho zjištění k revizi vymezeného objektu zájmu. Trojice z podrobně zkoumaných komínů byla díky poznatkům zjištěným historickým výzkumem i terénním průzkumem identifikována jako příslušející sušicímu hvozdu (pasporty č. 16, 17 a 20). Tyto objekty nakonec byly v rámci projektu ponechány ve skupině těch objektů, ke kterým byla vypracována pasportizační karta.⁶ Na základě tohoto zjištění ale nakonec došlo v rámci řešeného projektu i k identifikaci dalších sušárenských hvozdu na území města Žatce (srov. obr. 3, 4, 9, 10, 11 a 12). Tyto objekty nebyly podrobně prozkoumány a ani jim nebyly vypracovány pasportizační karty (z důvodu omezené kapacity přidělené řešení projektu), ale byly evidovány. Kromě stojících hvozdu byly evidovány i všechny ostatní, které byly někdy realizovány – tzn. hvozdové komíny snesené pod úroveň střechy či zcela zbořené (zpravidla s celým objektem).

⁵ *Interaktivní mapa Žatce a krajiny žateckého chmele*. Dostupné z: <http://www.mapazatec.cz/>.

⁶ Všechny tyto zmíněné komíny nabývají svým charakterem povahy továrních komínů (viz kapitola *Tovární komíny, jejich stavební typologie a funkce*). Dané objekty navíc mohou sloužit jako možný inspirační podklad pro další projekty.

Obr. 3: Projektová dokumentace unikátního trojhvozdu při čp. 810. Objekt byl vystavěn roku 1924 a stojí dodnes. Zdroj: Spisovna Městského úřadu Žatec, stavební složky, složka čp. 1195 a 810 (výřez).

Obr 4: Dochovaný sušárenský hvozď při čp. 1217 vybudovaný roku 1927. Objekt má typické znaky pro tento typ staveb (komín v čele stavby a střešní párník. Komín vlevo s chmelařským provozem nesouvisí, sloužil provozu pekárny).

Z důvodu těchto změn, které nastaly během řešení projektu, se mírně změnily i počty dotčených objektů.

Souhrnně tak nyní evidujeme 22 dochovaných komínů a 6 jejich viditelných torz, jež sloužily sirným komorám v Žatci. Ty byly podrobně zpracovány do pasportizačních karet. Navíc byly do pasportizačních karet zpracovány 3 komíny sloužící sušicím hvozďům. Celkem tak bylo zpracováno 31 pasportizačních karet.

Kromě toho evidujeme 7 komínů sirných komor, které byly sneseny pod úroveň střechy (srov. obr. 5) a 9 takových, které byly zcela zbořeny (srov. obr. 6 a 7). Zároveň evidujeme 2 nerealizované projekty sirné komory s vysokým komínem (srov. obr. 8).

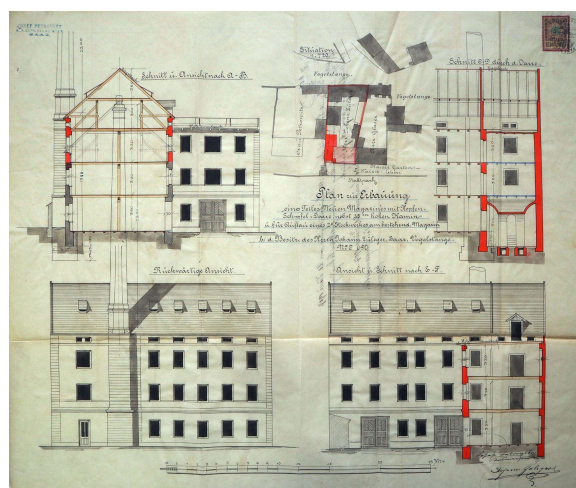
Obr. 5: Dnes již snesený komín nad někdejším chmelařským skladem při čp. 225 na počátku 20. století. Zdroj: Sbírka Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci, Fn0276 (upraveno).

Obr. 6: Komín při čp. 111 a 112 byl zdemolován společně se sirnou komorou a budovou chmelařského skladu již roku 1927 (fotografie z počátku 20. století). Zdroj: Sbírka Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci, Fn0375.

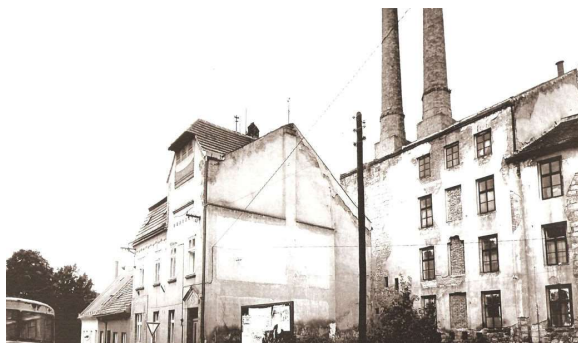

Obr. 7: Někdejší chmelařský sklad Anny Paulus stávající na Okurkovém náměstí v Podměstí byl zbořen v 60. letech 20. století při radikální přestavbě prostoru. Zdroj: Sbírka Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci, Fn0295.

Obr. 8: Nerealizovaný projekt sirné komory s vysokým komínem u chmelařského skladu čp. 650 (původně schválený k realizaci roku 1907). Zdroj: Spisovna Městského úřadu Žatec, stavební složky, složka čp. 650.

Dále pak evidujeme 9 stojících sušárenských hvozdů s komínem, 4 komíny nad komorovou sušárnou chmele, 2 komíny sušárenského hvozdů, které byly sneseny (obr. 9)⁷, a 6 těch, jež byly již zcela zbořeny (srov. obr. 10, 11 a 12). Pro úplnost pak evidujeme 2 nerealizované projekty. O několika zbořených objektech identifikovaných na dobových vyobrazeních se nám nepodařilo spolehlivě dohledat žádné další informace, a tak je zatím neevidujeme. Stejně tak se nám nepodařilo potvrdit či vyvrátit existenci 2 sušících hvozdů, k nimž se dochovala projektová dokumentace.

Obr. 9: Dvojice výrazných komínů u někdejšího chmelařského skladu s dnešním čp. 3089 původně sloužila dvěma sušárenským hvozdům (fotografie z roku 1983). Komíny byly později sneseny. Zdroj: BAŽANT – VANÍČEK, 2013.

Obr. 10: Typický sušárenský hvozd přistavěný dodatečně (roku 1902) ke starší hospodářské budově (foto z počátku 20. století). Objekt na Okurkovém náměstí byl zbořen v druhé polovině 20. století. Zdroj: Sbírka Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci, Fn0858 (výřez).

⁷ Jednalo se o druhý případ v Žatci, kdy byla nad objektem velké sušárny postavena dvojice komínů (objekt s dnešním čp. 3089).

Obr. 11: Na snímku vlevo je patrný sušárenský hvozď Josefa Petrovského s komínem, který je posazený na jeho kupoli (počátek 20. století, později zbořeno). Zdroj: Sbírka Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci, Fn0664 (výřez).

Obr.12: Uprostřed snímku je dobře patrný typický sušárenský hvozď (párník na střeše a komín k odvodu spalin od topidla). Jedná se o jeden z objektů (zdemolovaný ve 2. polovině 20. století), ke kterým se nám zatím nepodařilo dohledat další informace. Zdroj: Sbírka Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci, Fn086 (výřez).

Kromě těchto zmíněných staveb dále máme z ikonografických pramenů identifikovány také komíny, které patrně přináležely nějakému typu provozu, jenž sloužil zpracování chmele. K těm se nám doposud ale nepodařilo dohledat bližší informace, a tak je zatím neevidujeme.⁸

Metody práce

U každého komína byl proveden průzkum vycházející z metod nedestruktivního stavebně-historického průzkumu včetně historického výzkumu (dále jen SHP) a základní (tzv. předběžný) stavebně-technický průzkum (dále jen STP).

Stavebně-historický průzkum (SHP)

Provedený výzkum vycházející z metod nedestruktivního SHP⁹ byl rozdělen na tři etapy mající naplnit cíle projektu. Základ výzkumu spočíval v identifikaci objektů, jež byly zájmem průzkumu, a to včetně těch, které byly pouze evidovány. Následný historický výzkum měl přinést informace o historickém a stavebně-historickém vývoji jednotlivých objektů a o jejich podobě a posloužil i jako podklad pro zjištění funkce a hodnot jednotlivých komínů. Při terénním výzkumu pak měla být v kombinaci se STP zjištěná data porovnána se skutečností, prověřena podoba a míra dochování jednotlivých objektů a jejich funkčních součástí a měly být zaznamenány případné pozdější úpravy a podobně. Zároveň terénní výzkum posloužil jako podklad pro identifikaci hodnot jednotlivých komínů.

Identifikace objektů

Kromě objektů, které byly známy již dříve a které tvořily základ zadání projektu, byly identifikovány další relevantní objekty. V první řadě se jednalo o dohledávání komínů nad sirnými komorami (z nichž dnes stojí viditelná torza, byly sneseny pod úroveň střechy či byly

⁸ Kromě těchto komínů evidujeme ještě takové, jež byly součástí chmelařských staveb, ale nesouvisely přímo s jejich funkční náplní. Konkrétně se jedná např. o komín nad kotelnou v areálu chmelařského skladu společnosti Gebrüder Wurdinger (dnešní čp. 1666 – pasport č. 24).

⁹ V rámci projektu nebyl za účelem dosažení jeho cílů proveden standardní stavebně-historický průzkum daných objektů. V etapách historického výzkumu a terénního průzkumu ale bylo z metod nedestruktivního stavebně-historického průzkumu vycházeno.

zcela zbořeny). V druhé řadě se jednalo o identifikaci komínů sušárenských hvozdů (dochovaných, snesených i zbořených).

Identifikace objektů probíhala podrobným průzkumem dochovaných dobových ikonografických pramenů (srov. např. obr. 13 a 14).¹⁰ Na základě jejich analýzy byla dohledávána dobová čísla popisná dotčených objektů studiím dobových katastrálních map¹¹ v kombinaci s dobovými adresáři města.¹² Zjištěná čp. byla následně prověřena ve stavebních složkách, jež jsou součástí spisovny Městského úřadu Žatec.

Obr. 13: Jeden ze snímků pořízených na počátku 20. století ze sbírek Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci, jež posloužily jako vhodný podklad při identifikaci neznámých komínů chmelařských staveb v Žatci. Zdroj: Sbírka Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci, Fn0856 (výřez).

Obr. 14: Další z fotografií z počátku 20. století, díky které se podařilo identifikovat řadu nám do té doby neznámých objektů s továrními komíny. Zdroj: Sbírka Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci, Archiv Fabriky.cz, neinventarizováno.

Existence identifikovaných objektů byla následně prověřena studiím současných mapových podkladů a následně i v terénu. Zde byla zkoumána zejména míra dochování objektů a u komínů nad sirnými komorami pak byla zjišťována povaha dochovaného torza. K tomuto prověření byly mnohdy využity okolní tovární komíny, které poskytovaly potřebný nadhled při prohlídce střešní krajiny.

Historický výzkum

Historický výzkum byl na prvním místě postaven na studiu ve stavebních složkách, jež jsou součástí spisovny Městského úřadu Žatec.¹³ Představují bohatě dochovaný komplex informací k jednotlivým objektům, jen výjimečně jsou některé složky dochovány ve fragmentech nebo zcela nedochovány.¹⁴

Konkrétní složky byly dohledávány na základě povědomí o jejich využití v dřívějších zpracováních,¹⁵ ale pro vlastní výzkum byly vyhledávány i složky dříve nevyužité – dle čp.

¹⁰ Především ze Sbírek Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci.

¹¹ *Ústřední archiv zeměměřictví a katastru*. Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/>.

¹² WILDE, 1889. *Saazer Bezirksbote*, 1915.

¹³ Jedná se o stavební spisy, jež vznikly historicky z působnosti stavebního úřadu a v jehož správě jsou uloženy dodnes. Stavebním úřadem byla od druhé poloviny 19. století až do 40. let 20. století každá samosprávná politická obec.

¹⁴ Některé stavební složky se na základě našeho zjištění (viz i následující poznámka pod čarou) dochovaly, avšak v době řešení projektu nebyly z neznámých důvodů fyzicky dostupné.

¹⁵ Především BAŽANT – VANÍČEK, 2013. Srov. i využití těchto složek při výzkumném projektu Dokumentace, evidence, prezentace a návrhy konverzí továrních komínů jako ohrožené skupiny památek průmyslového dědictví na území České republiky, který byl řešen v rámci programu NAKI II MKČR v letech 2016–2020. Archiv tovarnikominy.cz, neinventarizováno.

objektů, které byly nově identifikovány či u nich byla nově zjištěna přítomnost továrního komína.¹⁶

Stavební složky jednotlivých objektů představují více či méně dochovaný komplex informací, jejichž podkladem jsou stavební spisy a s nimi související plánová dokumentace k realizaci jednotlivých objektů nebo jejich pozdějších přestaveb či přístaveb. Obsahují základní historická data o dané stavbě a o její plánované či realizované podobě. Pro téma továrních komínů je zvláště přínosná přítomnost podrobných zaměření nadstřešních částí továrních komínů a jejich statických výpočtů vypracovaných roku 1901 (více viz kapitola Zaměření nadstřešní části komína z roku 1901), díky kterým je možné si (kriticky) ověřit podobu dané realizace.

Stavební složky obsahují i materiály z doby n.p. Chmelařství, jež obsahují dokumentaci k modernizaci chmelařských skladů (včetně sirných komor) ze 70. let 20. století (a to nejen po stavební, ale i funkční stránce). Tato dokumentace je vhodným materiálem i k rekapitulaci dosavadního stavebního vývoje a vývoje funkčního zařízení těchto objektů. Limitem jejich využití je, stejně jako u historických stavebních složek, jejich torzovitost a neúplné dochování.

Součástí historických stavebních složek byly někdy, respektive v případě dochování takové složky takřka vždy, ale v torzovité podobě dané podstatou podoby dotčených řízení, i materiály vzniklé z působnosti okresního úřadu při živnostensko-právním schválení těchto staveb.¹⁷ Tyto materiály obsahují poněkud odlišné informace než ty vzniklé při stavebním řízení a dotýkají se podrobněji podoby samotných provozoven, jejich zařízení, užitých výrobních či zpracovatelských postupů a také nároků, jaké zainteresované úřady na tyto stavby měly nejen z hlediska živnostensko-právního, ale i technického, hygienického a dalších (více viz kapitola Komíny sirných komor v Žatci). Tyto materiály jsou nenahraditelným zdrojem podkladů pro naše pochopení vývoje (nejen) sirných komor v Žatci a jejich fungování. Bohužel jen zcela výjimečně stavební složky obsahovaly i materiály vzniklé při (či po) živnostensko-právní kolaudaci daných staveb, které přinášely odpověď na otázky, zda a v jaké podobě byly podmínky dané schválením provozovny skutečně realizovány.

Fond samotného okresního úřadu je v nezpracované podobě uložen ve Státním okresním archivu Louny.¹⁸ Dá se předpokládat, že bude obsahovat celistvé spisy k daným řízením vzniklé jako součást registratury úřadu. Ty by vhodným způsobem mohly doplnit a rozšířit znalosti dané studiem stavebních složek. Jak bylo ale řečeno, fond je toho času nezpracovaný a nepřístupný a jeho vytěžení tak čeká na budoucí čas (viz i Doporučení pro další kroky).

Státní okresní archiv Louny, který kromě fondu okresního úřadu spravuje i řadu dalších archivních fondů, jež by byly k tématu relevantní,¹⁹ byl po celý rok 2022 pro veřejnost uzavřen z důvodu stěhování jeho provozu do nové archivní budovy. Výzkum archivních pramenů a dalších dokumentů historické povahy ke stavebnímu vývoji chmelařských skladů v Žatci se tak omezil pouze na studium zmíněných stavebních složek, jež byly v kontextu dostupných

¹⁶ Stavební složky ke chmelařským skladům je nutné dohledávat trojím způsobem. Některé vznikly přestavbou starších objektů a byly tak nositeli historického čp., kterým jsou zpravidla dodnes. Jiné chmelařské sklady vznikly jako novostavba na zelené louce bez vztahu ke starším objektům. Těm bylo přiděleno přírůstkové čp. a zpravidla jej nesou dodnes. Řadě chmelařských skladů ale často nebylo po jejich výstavbě čp. vůbec přiděleno a jejich stavební spis byl uložen k čp. přilehlého objektu, jehož byl stavebník skladu majitelem. Až ve 30. a 40. letech 20. století došlo ve městě k dočíslování objektů a většině chmelařských skladů bylo teprve tehdy přiděleno nové dobové přírůstkové čp. Několika objektům bylo čp. takto přiděleno dokonce až v době nedávné. Při dohledávání stavebních spisů k těmto stavbám je tak nutné prověřovat nejen jejich současná čp. (tedy dodatečně přidělená), ale je nutné znát či dohledat i čp. objektu, ke kterému daný sklad původně příslušel.

¹⁷ Okresním úřadem je myšlen nejnižší stupeň politické správy, který měl od poloviny 19. století na starosti živnostensko-právní schvalování provozoven a v tomto smyslu byl nadřazen při stavebním řízení i stavebnímu úřadu.

¹⁸ Státní okresní archiv Louny, Okresní úřad Žatec 1850–1938 (1954), neinventarizováno.

¹⁹ Výběrem Státní okresní archiv Louny, Archiv města Žatec 1331–1945. Známkovna chmele Žatec 1888–1894, neinventarizováno.

archivních pramenů pro základní představu o stavebním vývoji jednotlivých objektů dostačující.

Pro získání některých dalších informací k tématu obecně, ale i o daných objektech (například o jejich majitelích či zpřesnění datace jejich výstavby) a také o jejich základní stavební podobě a případných funkčních zařízeních bylo v rámci časových a jiných kapacit projektu vhodně využito širší pole sekundárních pramenů.

Jednalo se především o soudobé publikace k tématu pěstování a zpracování chmele v Žatci.²⁰ Je pozoruhodné, že dané publikace poměrně široce rozebírají problematiku sušení chmele, včetně výstavby jejich sušáren,²¹ avšak šíření chmele a jeho zařízení se tyto práce dotýkají spíše okrajově. V tomto směru byla cenným zdrojem informací k problematice sirných komor a šíření chmele, jak z hlediska stavební historie, tak z hlediska kontextu jejich historického vývoje, publikace zabývající se tímto tématem v Bavorsku.²²

Pro získávání konkrétních informací k jednotlivým objektům pak posloužila především výše zmiňovaná přehledová zpracování historie jednotlivých objektů jako takových,²³ a to včetně dnes nedostupných dat z webových stránek Chmelařské objekty, jež jsou ale výběrově dostupná přes jejich následné využití v jiných zdrojích.²⁴ Tato zpracování je však nutné, pro limity ověřitelnosti zdrojů informací, ze kterých čerpaly, brát s opatrností a dané informace ověřovat i v jiných zdrojích.

Ohledně stavební podoby jednotlivých objektů jsou cenným zdrojem (který navíc mnohdy přináší i důležitý chronologický posun ve vztahu k jejich proměně) i ikonografické prameny. Jejich nejvýznamnějším zdrojem byly bezesporu sbírky Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci, jež obsahují velké množství pohledů na město a zachycují také jeho konkrétní čtvrti od přelomu 19. a 20. století (srov. např. obr. 15 a 16). Neméně důležité pak byly rovněž publikace zaměřené mnohdy právě i konkrétně na vyobrazení chmelařských staveb či jejich vyobrazení v kontextu jiných významných budov ve městě.²⁵

Pro úplnost je ještě nutné doplnit možnosti využití mapových podkladů, konkrétně především katastrálních map (kromě identifikace objektů zmíněné výše posloužily především chronologickému zařazení výstavby jednotlivých objektů)²⁶ a leteckých map,²⁷ jež byly využity pro upřesnění datace stavební proměny jednotlivých objektů (především snesení komínového dřívku) v druhé polovině 20. století.

Specifickým zdrojem informací pak byly materiály související přímo s výstavbou továrních komínů na našem území, jež jsme nashromáždili či přímo vyprodukovali v uplynulých letech při naší práci na tématu továrních komínů. Jako nejvýznamnější pramen v tomto směru se jeví katalogy společností specializovaných na výstavbu továrních komínů, jež obsahují přehled jejich jednotlivých realizací, a dá se tak díky nim blíže specifikovat pozadí výstavby jednotlivých komínů i v Žatci (k tématu více viz i kapitola Stavitelé továrních komínů).²⁸

²⁰ Např. GÜNZEL, 1904.

²¹ Některé z nich byly přímo na chmelové sušárny zaměřeny. Srov. MOHL, 1896.

²² MAIR, 1869.

²³ BAŽANT – VANÍČEK, 2013.

²⁴ Někdejší webové stránky <http://chmelarskeobjekty.wz.cz/> jsou již delší dobu nedostupné a jejich data nejsou přístupná ani přes webové archivační služby. Dříve však byla data na nich zveřejněná využita k dalším zpracováním, a to v omezené míře i s využitím na nich publikovaných fotografií či plánové dokumentace. Neveřejná data databáze VCPD FA ČVUT. *Industriální topografie*. Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/>. Srov. i KUČA, 2011, s. 745–747.

²⁵ WARA, nedatováno. WARA, 1908.

²⁶ *Ústřední archiv zeměměřičství a katastru*. Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/>.

²⁷ *Archiv leteckých měřičských snímků*. Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/>.

²⁸ Např. *Podnikatelství speciálních staveb*, 1932. *Tovární komíny, vodojemy na komínech, rekonstrukce*, nedatováno.

Obr. 15: První z dvojice snímků, díky kterým také bylo možné porovnávat vývoj podoby nadstřešní části řady komínů (počátek 20. století). Zdroj: Sbírka Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci, Fn0603 (výřez).

Obr. 16: Druhý z dvojice snímků, díky kterým také bylo možné porovnávat vývoj podoby nadstřešní části řady komínů (20. léta 20. století). Zdroj: Sbírka Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci, Fn0890 (výřez).

Terénní výzkum

Terénní výzkum probíhal společně se STP. Byla při něm prověřena architektonická a stavební podoba nadstřešní části komína a stavební podoba podstřešní části a jejích funkčních součástí (zpravidla sítě komory či komor). Data zjištěná při historickém výzkumu byla porovnána se skutečností (včetně porovnání plánové dokumentace s realizovanou stavbou) a byly zaznamenány případné odlišnosti. Stejně tak byla zachycena míra dochování funkčních součástí komína a identifikována jejich konkrétní náplň. Tato zjištění byla také konfrontována s informacemi získanými historickým výzkumem. Při terénním výzkumu byly u jednotlivých objektů zaznamenány i pozdější stavební zásahy či instalace nepůvodní technologie (u objektů, kde se dochovala mladší dokumentace, zároveň byly tyto realizace porovnávány i s ní).

Stavebně-technický průzkum (STP)

Cílem prováděných STP bylo zejména zjištění a popis konstrukce a funkce komína a jeho technického stavu za účelem jeho záchrany a opravy a v kombinaci se SHP rozpoznání jeho hodnot a hodnotných prvků včetně porovnání plánové dobové dokumentace se současným stavem.

STP se obecně provádí v několika stupních (a tedy podrobnostech), pro projekt byl zvolen stupeň základní, tzv. předběžný STP. Jeho dílčí postupy a cíle jsou tyto:

- užití vizuálních a nedestruktivních metod průzkumu, prohlídka komína, popis vztahu k příslušné technologii (zejména sítě komoře),
- konstrukční a materiálové charakteristiky komína zjištěné a popsané do té míry, co umožňuje nedestruktivní vizuální průzkum,
- změření základních geometrických parametrů (výška, světlost, vnější průměr, resp. šířka v hlavě, výška nad střechou, případně výška dříku aj.),
- identifikace a popis poruch konstrukcí komína a návrh jejich oprav.

Předmětem průzkumu nebyly základové konstrukce, geologické a hydrogeologické poměry místa, předmětem rovněž nebyla revize hromosvodu. Průzkum a jeho závěry také nenahrazují statický posudek komína.

Obecně STP probíhal v co největší míře a přístupnosti – pokud majitel zpřístupnil objekt s komínem a umožnil to stav komína, tak byl prozkoumán po celé výšce včetně příslušných technologických prostorů (tj. komor). V případě, že majitel komínů či objektu nezpřístupnil, nebo

průzkum neumožnil technický stav konstrukcí skladu či komína, byl průzkum proveden alespoň vizuálně ze vhodných a dostupných míst.

Průduch komínů byl s ohledem na malé dimenze a obecně technickou a bezpečnostní náročnost prozkoumán jen v míře lokální dostupnosti – tzn. pohledem z hlavy komína či z dalších otvorů v komíně.

Měření různých geometrických parametrů komína probíhalo pomocí běžných měřidel typu svinovací metr a pásma a digitálním laserovým dálkoměrem. Kontaktně naměřené hodnoty (jako například světlost, šířka hrany osmibokého profilu dříku, rozměry cihel aj.) jsou v pasportech udávány s přesností na centimetry až milimetry (v případě strojně vyrobených cihel). I tak je nutné si uvědomit, že mnohé hodnoty jsou prezentovány jako rozměr idealizovaného tvaru – neboť například osmiboké profily dříku jsou často vyzděny nepřesně tak, že jednotlivé délky hran se mohou lišit mezi sebou v řádu procent – celková šířka profilu se tak určuje např. ze změření tří stran (víc jich nemusí být snadno dostupných), zprůměrování a přepočtení na celkovou šířku. Nebo světlost v hlavě bývá dnes ovlivněna technickým stavem zdiva – zvětrání a různé deformace mohou způsobit různé nepravidelnosti (proto se může změřená hodnota lišit od realizované hodnoty uvedené v plánové dokumentaci).

Celková výška komína s ohledem na typologickou složitost a zabudování komína do hmoty skladu byla zaokrouhlena na metry (je vždy uvedeno, k jaké úrovni je vztažena – například vůči prvnímu nadzemnímu podlaží skladu, či dvoru skladu, ulici apod.).

Pasport, jeho podoba a obsah

Pasporty jsou koncipovány tak, aby mohly fungovat samostatně, a to z důvodu využití konkrétními majiteli komínů. Z tohoto důvodu má každý pasport samostatné číslování stránek (s uvedením celkového počtu stran) a samostatné číslování obrazové dokumentace. I když se uvažuje distribuce pasportů (majitelům) samostatně, je vhodné je doprovázet touto průvodní zprávou, na kterou se mimo jiné pasporty odkazují a jsou v ní popsány metody práce, jejíž výsledky jsou v pasportech shrnuty.

Pasporty jsou očíslovány v řadě od 01 po 31. Řazení objektů bylo vytvořeno s ohledem na dobu výstavby daného komína, respektive jeho předání do užívání. Data vychází z podkladů získaných studiem stavebních složek jednotlivých objektů, případně jsou upřesňovány dle dalších zdrojů informací. Číslo 01 značí komín nejstarší, 31 nejmladší. Některé roky výstavby se nepodařilo určit přesně, posloupnost komínů podle číslování tak nelze považovat absolutně za chronologickou řadu komínů dle stáří.

V každém pasportu je uveden pro přehlednost i odkaz na číslování Inventarizačního seznamu staveb chmelařského stavebního dědictví.²⁹ Tuto číselnou řadu jsme pro naši potřebu jinak z vícero důvodů nevyužili.

Následující kapitoly blíže vysvětlují a ozřejmují obsahovou náplň pasportů.

²⁹ Dle BAŽANT – VANÍČEK, 2013.

Identifikační údaje

Objekt	Stručná charakteristika objektu – komína – dvě verze znění, a to: a) Tovární komín skladu chmele, nebo b) Torzo továrního komína skladu chmele.
Adresa	Uvedení ulice, čísla popisného, případně evidenčního (pokud existují).
Parcelní číslo	Uvedení stavební parcely dle katastru nemovitostí (http://nahlizeniidokn.cuzk.cz ; zjištěno k datu 11. listopadu 2022).
GPS komína	Souřadnice stanoveny dle ortofoto na portále mapy.cz.
Vlastnické právo	Uveden majitel s adresou dle katastru nemovitostí (http://nahlizeniidokn.cuzk.cz ; zjištěno k datu 11. listopadu 2022).
Památková ochrana	Výčet statusů, které stavba (komín se skladem) naplňuje: a) bez ochrany, b) památková zóna, c) památková rezervace, d) nemovitá kulturní památka (s uvedením rejst. č. ÚSKP), e) ochranné pásmo městské památkové zóny (podklady zjištěny k datu 11. listopadu 2022).
Datum terénního průzkumu	Uvedení dne, kdy byl proveden fyzický průzkum v terénu. U staveb, kde nebyl umožněn přístup, pak datum vizuálního průzkumu z dostupných míst.
Číslo pasportu	Číslo přidělené v rámci tohoto projektu – viz výše.
Označení pasportizační karty stavby	Označení pasportizační karty stavby dle Inventarizačního seznamu chmelařských staveb z roku 2013. ³⁰
Schematický zakres v katastrální mapě Mapový podklad z katastrální mapy (http://nahlizeniidokn.cuzk.cz ; zjištěno k datu 11. listopadu 2022), ve kterém je zakreslen obrys skladu a vyznačená poloha komína a příslušné technologie (sířící komora, sušící hvozď); pokud nebyl umožněn průzkum a nebylo možné ověřit skutečný stav, jsou obrysy vyznačeny čárkovaně.	

Metody práce

Zkrácený popis rozsahu, v jakém proběhl terénní průzkum a historický výzkum. Viz podrobně rozepsáno výše v této průvodní zprávě, kapitola Metody práce.

³⁰ BAŽANT – VANÍČEK, 2013.

Základní technická data

Typologie	Uvedení stavební typologie komína – výběr ze tří možností: a) zděný čtyřhranný komín, b) zděný oktagonální komín, c) zděný oblý komín.
Zjištěné funkce	Výčet funkcí, které byly spolehlivě zjištěny – v úvahu připadají tři možnosti: a) odtah sirných zplodin, b) odtah spalin, c) odtah vzduchu (výčet může obsahovat i více funkcí). Pokud nebyl umožněn vstup do objektu, může se vyskytnout stav: d) nezjištěny.
Současný stav	Stručný popis současné funkce – vždy je komín odstaven, uvedení zda je, či není zastřešen, informace o dalších novodobých funkcích. Pokud nebyl umožněn vstup do objektu, může se vyskytnout stav nezjištěn.
Výška komína nad terénem	Výška stanovená při terénním průzkumu (viz Stavebně-technický průzkum, STP), vždy je v textové části pasportu uvedeno, k jaké úrovni je výška stanovena.
Výška nad střešní rovinou	Výška části komína, která stavebně vystupuje nad střešní rovinu, je stanovena při terénním průzkumu.
Světlost v hlavě	Světlost v hlavě (též jako horní světlost, či jen světlost) je změřena při terénním průzkumu. Pokud průzkum nebyl umožněn, nebo nebylo technicky možné ji změřit, není hodnota uvedena.
Vnější šířka/průměr v hlavě	Vnější rozměr v hlavě změřený při terénním průzkumu. Pokud průzkum nebyl umožněn, nebo nebylo technicky možné ho změřit, není hodnota uvedena. U polygonálních komínů je uvedena šířka, u oblých průměr.
Materiál dříku	Stručný popis, z čeho je dřík postaven – vždy se jedná o zdivo s následným upřesněním staviva: a) plná cihla, b) komínovka.
Hromosvod	Stručný popis hromosvodové soustavy – uvedení počtu jímacích tyčí a počtu svodů.
Ocelová stupadla vnější	Uvedení, zda jsou, či nejsou na exteriérové straně dříku komína osazena ocelová stupadla sloužící pro výstup.
Ocelová stupadla vnitřní	Uvedení, zda jsou, či nejsou v průduchu dříku komína osazena stupadla. Pokud nebyl průzkum umožněn nebo nebylo technicky možné stav zjistit, není stav uveden. Uvedení „ano“ nemusí nutně znamenat, že jsou stupadla osazena po celé výšce průduchu.
Ochranné třmeny	Uvedení, zda je výstupová trasa na exteriérové straně dříku komína doplněna o ochranné třmeny.
Ocelové obruče	Uvedení, zda jsou, či nejsou na exteriérové straně dříku komína osazeny ocelové obruče.
Pozůstatky funkční technologie u hlavy	Uvedení, zda jsou, či nejsou v průduchu v prostoru blízkém hlavě dochovány ocelové pozůstatky po deflektoru, či jiné funkční komínové nástavbě.

Základní historická data

Stavebník (majitel v době výstavby)	Osoba či společnost, která nechala danou realizaci postavit (a je tak také uvedena ve stavební dokumentaci).
Autorství projektu	Podpis či razítko jmenovitě uvedené pod plánovou dokumentací, případně tak označené ve stavebním spisu.
Datace projektu	Datace, která je uvedena přímo na projektové dokumentaci jako doba jejího vytvoření.
Statický výpočet	Informace o tom, zda stavební dokumentace obsahuje původní statický výpočet komína z doby předložení projektových podkladů ke schválení.
Stavbyvedoucí	Osoba či společnost, která je jmenovitě zmíněna ve spisové dokumentaci jako stavbyvedoucí realizace.
Stavitel	Osoba či společnost, která fakticky stála za výstavbou komína, respektive alespoň jeho dřívku.
Rok výstavby	Rok, kdy byl komín skutečně postaven na základě zjištění ze spisové dokumentace ve stavební složce. Pokud není tento rok spolehlivě známý, je uveden na základě studia dalších pramenů v přibližné podobě či upřesnění (patrně, před, kolem a podobně).

Popis komína a přilehlých konstrukcí

Textová část popisuje zjištěné parametry komína a příslušné technologie (typicky komor) při terénním průzkumu.

Podrobnost popisu se liší dle toho, zda byl umožněn přístup do objektu a na komín. V optimálním případě je popsána konstrukce komína (dřívku, podstavce) a jeho architektura, je popsán materiál, ze kterého je komín postaven, identifikovány jsou specifické či jiné prvky, stavební otvory do komína a určení jejich účelu.

Sepsány jsou různé geometrické údaje – zejména výšky (celková, nad střechou), průměry či šířky a světlosti v hlavě, rozměry staviva aj.

Samostatný popis má ocelová výstroj komína, což jsou typicky stupadla, ochranné třmeny, ocelové obruče a systém hromosvodu.

Příslušné technologie (komory či hvozdy) jsou popsány pouze v základní podobě s důrazem na funkční souvislost s komínem – tedy na přímá propojení s komínem (typicky odtahové otvory, ventilátory aj.).

Stavebně-historické zhodnocení³¹

Textová část obsahuje stručný historický přehled a data o objektu, komínu a jeho funkčních součástech. Obsahuje také přehled důležitých osob a společností, které souvisely s výstavbou objektu (a komína). Pokud byla stavební historie objektu (ve vztahu ke komínu a jeho funkčním součástem) složitější, je zde taktéž zachycena.

³¹ Jestliže se dochovala stavební složka čp. objektu (či čp. objektu, kterému objekt komín dříve přináležel), tak pokud není uvedeno jinak, veškeré historické informace vychází z vytěžení této složky. Další případné zdroje jsou k této části uváděny v poznámkách pod čarou.

Text dále shrnuje základní informace o míře dochování projektové dokumentace (pokud se vůbec dochovala) a podobě stavebního spisu souvisejícího s komínem a jeho funkčními součástmi. Dále je rozebrána podoba dochované stavební dokumentace, míra zachycení továrního komína na ní a také informace o případném statickém výpočtu, přítomnosti zaměření z roku 1901 ve spise (viz kapitola Zaměření nadstřešní části komína z roku 1901) a také o podobě stavebního spisu a případném uložení materiálů z živnostensko-právního schválení objektu.

Dále je popsán samotný projekt komína a porovnána architektonická, konstrukční i funkční podoba s jeho realizovaným stavem, respektive se stavem současným. Tato část shrnuje i případné další mladší evidované zásahy do podoby komína a objektu pod ním, nebo naopak obsahuje informaci o tom, že stavební spis další takové zásahy neeviduje. Je také rozebrána míra autenticity dochování komína a shrnuto, co se dochovalo z jeho funkčních součástí.

Závěr přináší základní shrnutí hodnot daného komína a v některých případech pak i návrhy na jeho možné budoucí úpravy v kontextu jeho stavebně-historického významu (tato část konvenuje v takovém případě i se závěry, jež obsahuje část Návrh opatření, viz níže).

Stav komína a zjištěné poruchy

Popis stavebnětechnického stavu komína zjištěného při průzkumu a popis zjištěných poruch, a to jednak komína jako celku a i po částech: a) část pod střechou, b) nadstřešní část, c) ocelová výstroj, d) průduch.

V případě, že nebyl umožněn přístup ke komínu a na komín, omezuje se popis pouze na základní zjištění.

Návrh opatření

Souhrn návrhu opatření, která je vhodné realizovat, aby mohl komín spolehlivě plnit své funkce v dalším životním cyklu. V případě, že nebyl umožněn přístup ke komínu a na komín, omezuje se popis pouze na základní a neúplná opatření. V případě, že se návrh týká i zásahu do vnější podoby komína, je zmíněn důraz na soulad zásahu s jeho kulturně-historickou hodnotou.

Zdroje

Uvedení zdrojů informací, které byly užity při zpracování pasportu.

Obrazová příloha

Obsahuje fotodokumentaci současného stavu, ikonografické prameny a historickou stavební dokumentaci. V případě fotodokumentace současného stavu se jedná o základní výběr, více se nachází v elektronické podobě pasportu, kterou spravuje objednatel. V případě historické stavební dokumentace se jedná o výběr relevantní ke kapitole Stavebně-historické zhodnocení. Elektronická podoba pasportu, kterou spravuje objednatel, pak navíc obsahuje výběr původní plánové dokumentace ve vyšším rozlišení. Vybrány byly takové plány, které odráží podobu skutečně provedené stavby, či alespoň takové, dle kterých byly jednotlivé objekty vybudovány (s možnými odchylkami při realizaci). Pokud je u historické stavební dokumentace proškrtnutí, jedná se o případy, kdy nebyla ke komínu či sirné komoře dohledána žádná dokumentace, případně jen dokumentace okrajového nebo nevypovídajícího charakteru.

Tovární komíny, jejich stavební typologie a funkce

Jako tovární komín (někdy jej nazýváme i vysoký komín či v kontextu prostě jen komín)³² definujeme pro tento projekt stavbu, která má alespoň jednu či více z níže psaných definic:

- Nabývá charakteru vysokého komína, jehož výraznou část tvoří samostatný dřík.
- Výstavba komína, respektive jeho dříku, vyžadovala speciální znalosti a zkušenosti.
- Slouží odtahu spalin či jiných zplodin z topeniště většího typu či provozu vytvářejícího různé plynné exhalace, které jsou součástí tovární či živnostenské provozovny nebo objektů občanské vybavenosti.

Nejstarší doklady o jejich výstavbě na našem území máme od počátku 19. století. Konkrétně pak zděné tovární komíny byly na našem území průmyslovým způsobem stavěny do roku 1984.³³

Tovární komíny nejsou jen účelové stavby, ale nabývají i hodnot, které běžně nalézáme u tradičněji vnímaných staveb. Jako u nedílné součásti průmyslového dědictví u nich ale identifikujeme i hodnoty specifické pro tento segment.³⁴ Soubor žateckých komínů je pak v tomto kontextu specifický tím, že sloužil jednomu typu zpracovatelského průmyslu a navíc podstatná část tohoto celku i jednomu zcela jedinečnému typu provozu – tedy síření chmele.

V kontextu továrních komínů v České republice je pak nutné zmínit ještě jednu podstatnou věc. Komplex komínů staveb souvisejících se zpracováním chmele na Pražském předměstí v Žatci představuje místo s nejhustším výskytem dochovaných továrních komínů v urbanizované městské zástavbě.

Obr. 17: Střešní krajíně Pražského předměstí dominují komíny, které jsou nedílnou a suverénní součástí identity místa.

V tématu průmyslového dědictví v poslední době významným způsobem rezonuje téma nového využití odstavených či opuštěných průmyslových staveb. Toto téma se samozřejmě

³² Přesnou definici nezná ani dobová legislativa před druhou světovou válkou. Stavební řád tyto stavby řešil pouze právě ve vztahu k velikosti topeniště bez zvláštního termínu, státní správa pak ve svých nařízeních používala někdy výraz tovární komíny, jindy výraz vysoké komíny.

³³ VONKA – HORÁČEK, 2018, s. 148–152.

³⁴ Srov. VONKA – HORÁČEK, 2020, s. 30–48.

dotýká i továrních komínů, ač zvláštním způsobem.³⁵ Vzhledem k tomu, že komíny chmelařských skladů v Žatci jsou bez výjimky odstavené a nevyužívané, se úzce týká tato problematika i jich.

Níže psaný text se bude, kromě míst, kde bude jmenovitě zmíněno jinak, a míst, kde budou shrnována statistická data, věnovat pouze komínům sloužícím sirným komorám v Žatci a jejich funkčním součástí.³⁶

Stavební typologie komínů

Komíny v základu rozdělujeme dle použitého konstrukčního materiálu, resp. technologie stavby na komíny zděné, ocelové (nebo též označované jako plechové), betonové a železobetonové. Výjimečně přicházejí v úvahu materiály jiné či jejich kombinace. Zděné komíny patří na našem území mezi nejstarší, vývojově následovaly komíny ocelové, betonové a na počátku 20. století jako poslední železobetonové. Následující text se bude ale zabývat jen komíny zděnými, neboť dodnes dochované žatecké komíny chmelařských staveb jsou stavěny výhradně touto technologií.

Typický tovární komín bývá samostatně stojící. Existují ale i případy, kdy je komín volně obestavěn konstrukcemi jiných budov. V určitých specifických případech je pak komín dokonce svojí spodní částí přímou stavební součástí okolních konstrukcí – což je právě případ komínů žateckých sirných komor. V některých případech může být komín posazen na kupoli stavby pod ním, jež zaklenuje prostor, s nímž komín stavebně i funkčně souvisí. To jsou například sušárenské hvozdy, kterými se, jak bylo výše řečeno, nebudeme podrobněji zabývat.

Komíny žateckých chmelařských skladů prakticky nestojí soliterně – obrazně řečeno vystupují z hmoty skladů, tzn. buď vycházejí z jejich vnitřního půdorysu, nebo alespoň jsou jednou svojí stranou přisazeny k fasádě. Je to dáno jejich funkční podstatou, která vyplývá z jejich napojení na sirné komory (více viz kapitola Komíny sirných komor v Žatci). Sirné komory navíc byly ke skladům mnohdy dostavěny dodatečně a pro komín tak ani jinde než v hmotě stavby nemuselo být vhodné místo.

Typický zděný samostatně stojící tovární komín lze po výšce rozdělit na tři základní části. Na základech je postaven podstavec, na který navazuje nejdominantnější část – dřík. Jeho součástí může být i hlavice. Toto členění továrního komína má svou logiku ve funkčnosti jednotlivých částí, ale zároveň jejich zpracování, vzájemná podoba a vyváženost vedla ke vzhledu továrního komína jako svébytného architektonického díla.³⁷ Mezi žateckými chmelařskými komíny jich byla většina postavena právě v tomto členění (ale se zásadní výjimkou odlišného podstavce, viz dále). Jen ve dvou případech evidujeme komíny vybudované v podobě bez hlavice. Do vzhledu komínů nad sirnými komorami v Žatci navíc promlouvá takřka obligátní instalace funkčního kovového prvku na jejich hlavě (více viz kapitola Komíny sirných komor v Žatci).³⁸

³⁵ Srov. VONKA – HORÁČEK, 2020.

³⁶ Je tak naplňován původní cíl projektu, který se týkal komínů sirných komor v Žatci. Problematika sušárenských hvezdů a jejich komínů je navíc mnohem širší a složitější a zaslouhuje si další samostatný výzkum. Jeho limity jsou v současné době dány i faktem, že ke komínům sušárenských hvezdů, ke kterým byly vytvořeny pasportizační karty, nejsou dochovány historické stavební složky ve spisovně Městského úřadu Žatec (shodou okolností se nedochovala ani historická složka k objektu s dnešním čp. 3089, nad kterým v minulosti taktéž stávala dvojice vysokých komínů), a tak interpretace jejich stavební a funkční náplně a jejich historie nebyla spolehlivě provedena a nechceme tak ani dělat nepodložené závěry.

³⁷ Srov. VONKA, 2014, s. 61.

³⁸ Pro úplnost dodáváme, že hvezdové komíny, které vzhledem nabývají charakteru vysokých továrních komínů, se od komínů nad sirnými komorami v tomto výrazně liší. Dle dokladů, které máme k dispozici, byly tyto komíny v Žatci bez výjimky vždy opatřeny typickým kloboukem pana starého – zařízením, které je běžněji známé ze sladovnických komínů.

Komíny chmelařských skladů prakticky postrádají podstavec v pravém slova smyslu. Podstavce jsou z větší či menší části své hmoty součástí zdiva skladů (např. zdiva, které vymezuje prostor sirných komor). Zdivo podstavce je tak provázáno vazbou se zdívem skladu (obr. 18). Nepozorujeme mezi těmito dvěma konstrukcemi žádné oddělení (vertikální spáru). Až nad komorami se případně objevuje podstavec v půdorysu skladové budovy volně a pak na něj navazuje dřík – tento přechod pozorujeme někdy ještě v interiéru (obr. 19), někdy až v exteriéru – tedy nad rovinou střechy (obr. 21).

Obr. 18: Podstavec jako součást zdiva, které vymezuje prostor sirných komor ve skladu čp. 1232 (pasport č. 28).

Obr. 19: Podstavec volný ve svém půdorysu – prostor nad sirnými komorami ve skladu čp. 1192 (pasport č. 26).

Do podstavců jsou realizovány až na výjimky prakticky všechny funkční otvory související s provozem sirné komory – viz kapitola Komíny sirných komor v Žatci. Výjimečně jsou pak tyto otvory provedeny i do dříku – viz například pohon ventilátoru u někdejšího chmelařského skladu čp. 1950 (pasport č. 18).

Podstavce komínů chmelařských staveb mají různé tvary, které se užívaly bez ohledu na to, jaký tvar měl následně dřík, a známe tak nejrůznější kombinace tvarů obou těchto částí komína. U podstavců nacházíme výhradně polygonální, a to konkrétně čtvercový, čtvercový se zkoseným minimálně jedním rohem nebo osmiboký.

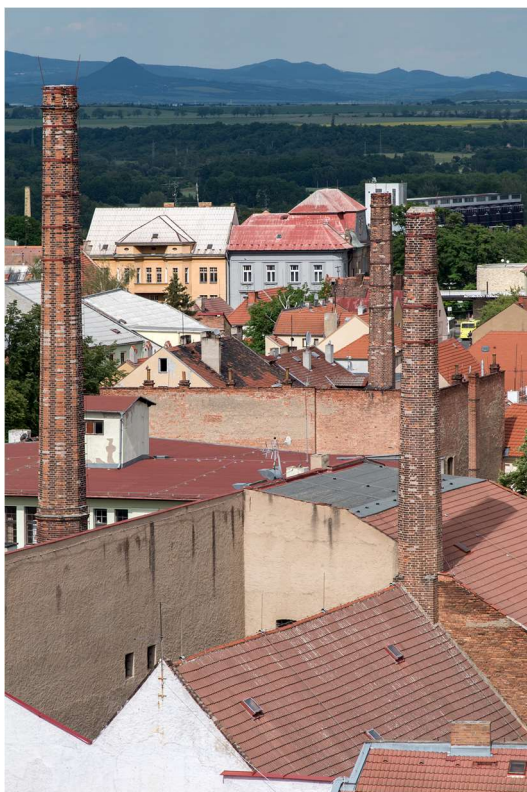
Komíny, respektive jejich dříky, se v minulosti stavěly v mnoha tvarech a v různých stupních propracovanosti a zdobnosti jednotlivých částí a detailů. Historicky na našem území pozorujeme dříky komínů s průřezem polygonálním, které dále ještě rozdělujeme na komíny s průřezem čtvercovým a oktogonálním, a komíny s průřezem oblým (kruhovým). Výjimečně se vyskytují i jiné tvary. Z tohoto členění tvaru dříku vyplývá i typologie komínů užívaná i zde v projektu – rozlišujeme tak komíny čtyřhranné, oktogonální a oblé (obr. 20 a 21). V komplexu komínů žateckých chmelařských skladů najdeme zástupce všech těchto typů.

Obecně lze říci, že polygonální komíny jsou starší, komíny zděné z komínovek do oblého tvaru jsou mladší (toto rozdělení ale není možné brát fundamentálně). Nejstarší stojící chmelařské polygonální komíny v Žatci evidujeme z roku 1884 (jeden oktogonální, pasport č. 01, a druhý čtyřhranný, pasport č. 02). Nejmladší polygonální komíny, již striktně na průřezu oktogonu pak byly budovány na konci 90. let 19. století. Nejstarší stojící komíny z komínovek pak evidujeme od druhé poloviny 90. let 19. století (pasporty č. 16, 17, 18 a 20).³⁹ Nejmladší komín postavený z komínovek ve vztahu k chmelařským stavbám pak máme v Žatci datovaný k roku 1937 (pasport č. 31).

Pro zdění komínů se převážně užívaly cihly (výjimečně nacházíme komíny za užití kamene, např. opuky, někde spíše jen v rámci podstavců, a to jako smíšené zdivo kombinující cihlu a

³⁹ V kontextu České republiky se navíc dobou výstavby jedná o starší dochované výskyty.

kámen).⁴⁰ V Žatci najdeme u chmelařských staveb jak komíny zděné pouze z cihel, tak s podstavci ze smíšeného zdiva. Jejich dříky jsou pak řešeny zcela standardně jako ostatní dříky komínů na našem území. Je použito i stejných staviv.

Obr. 20: Oktogonální komíny chmelařských skladů. Zleva doprava čp. 945, 380 a ev. č. 2553 (pasporty č. 12, 03 a 04).

Obr. 21: Oblé komíny chmelařských skladů při čp. 313 (v popředí) a čp. 305 (pasporty č. 21 a 29).

Čtyřhranné a oktogonální komíny jsou stavěny z obyčejných zdicích plných cihel (obr. 22).⁴¹ Pro účely dekorování a v případě oktogonálních komínů pak pro vazbu a tvar zdiva v nárožích byly tyto cihly tvarované (obr. 23). S rozvojem strojně vyráběných cihel nacházíme na komínech i různé cihly kvádrovitého tvaru s dutinami. Obvykle se na našem území setkáváme s cihlami výšky mezi 6 až 7 cm, samozřejmě včetně cihel výšky 6,5 cm, která byla od roku 1883 legislativně sjednocenou výškou pro zdicí cihly.

Na přelomu 19. a 20. století se ale u nás začíná hojněji užívat jiný typ kusového staviva. Tento proces je spojený se zprůmyslněním oboru výstavby zděných továrních komínů vznikem specializovaných stavebních společností a vyvinutím speciálních strojních radiálních cihel určených výhradně na výstavbu továrních komínů – dále zmiňované jako komínovky. Ložná plocha takovéto cihly je tvořena výsečí mezikruží (tzn. líc a rub cihly je tvořen kruhovou výsečí a boční strany cihly jsou různoběžky), často jsou pak opatřené svislým děrováním (tedy kolmém na ložnou plochu) – obr. 24. Komíny z těchto cihel pak vlivem tvaru cihly dostávaly oblý tvar. Existoval i sortiment nejrozličnějších speciálních tvarovek, které pomáhaly formovat nejrozličnější detaily zejména v rámci hlavic a podstavců – římsy, ozdobné pasy, sokly apod. (obr. 25, 26 a 27).

⁴⁰ HORÁČEK – VONKA, 2021.

⁴¹ Srov. KLOKNER, 1906, s. 17.

Obr. 22: Zdivo oktogonálního dříku komína skladu čp. 380 (pasport č. 03).

Obr. 23: Ukázka cihel z oktogonálního komína přádelny v Zábřehu (kolky na cihlách, ze kterých jsou zděny tovární komíny, nejsou obecně samozřejmostí). Zdroj: Archiv Fabriky.cz, neinventarizováno.

Obr. 24: Svisle děrované radiální cihly v různých rozměrových variacích z komína někdejší cihelny ve Velimi. Zdroj: Archiv Fabriky.cz, neinventarizováno.

Obr. 25: Doplnkové stavivo – žlutá lícová cihla, tvarovky pro římsy (vzorky z různých komínů mimo Žatec). Zdroj: Archiv Fabriky.cz, neinventarizováno.

Obr. 26: Tvarovky použité v rámci římsy hlavičky hvozdového komína skladu čp. 3040 (pasport č. 17).

Obr. 27: Tvarovky použité v rámci soklu dříku komína skladu čp. 1950 (pasport č. 18).

Oblé tovární komíny na našem území najdeme stavěné v zásadě ve dvou hlavních barevných odstínech – v červeném a žlutém (obr. 28 a 29). Odstín cihel souvisel s použitou hlínou na jejich výrobu. Nejčastěji se jednalo o cihly v celobarevném provedení, kdy celá cihla měla stejnou barvu střepu. Celý dřík komína mohl být zděn z cihel stejné barvy, ale známe i řešení kombinující cihly různě barevné. Kupříkladu nitro dříku komína je vyzděno z červených komínovek a je pouze obloženo komínovkovými lícovkami žluté barvy (např. pasport č. 29).

Obr. 28: Zdivo oblého dříku z červených komínovek hvozduvého komína skladu čp. 3040 (pasport č. 17).

Obr. 29: Žluté lícové komínovky u oblého dříku komína skladu čp. 753 (pasport č. 27).

Komínovky se na komíny používaly buď v základní vypálené podobě, či s různě upravenými vnějšími čely. Tyto úpravy měly přinášet kromě estetického vzhledu komína také zkvalitnění vnějšího povrchu střepu, zároveň mohly ale vést i celkově k lepším vlastnostem zdiva. U nás bylo těchto úprav využíváno především pro přípravu cihel užívaných právě na barevné ornamenty – zejména v černém odstínu (obr. 30 a 31). Cihly se upravovaly dvěma hlavními metodami běžnými i u jiných cihlářských výrobků – glazováním či engobováním. Glazovaný povrch komínovek dával ve výsledku lesklejší a hladší výraz cihly, která se projevila i ve vzhledu komína.

Kromě žlutých a červených cihel, které se používaly i na ornamenty komínů převážně vyzděných druhou barvou, se na našem území nejčastěji vyskytují ještě cihly opatřené černými čely. Jejich barvy bylo při výrobě dosaženo zpravidla glazováním. Tuzemská společnost Ant. Dvořák a K. Fischer ale na svých komínech přišla s mnohem levnější a jednodušší realizací, kdy byla vnější čela cihel opatřena živcovým nátěrem. Tento postup se však z dlouhodobého hlediska ukázal jako nevhodný, neboť takto upravená cihla postupem doby bledne (obr. 31), zatímco glazované černé cihly se dodnes lesknou do dálky.

V dochovaném fondu stojících komínů někdejších žateckých chmelařských skladů dnes evidujeme jeden čtyřhranný, 9 oktogonálních a 15 s oblým dříkem.⁴² Z oblých komínů je pak 10 komínů žlutých, tzn. žluté komínovky jsou užity minimálně při vnějším líci dříku, zbylých 5 je pak červených, tedy červené komínovky jsou užity minimálně při vnějším líci dříku. Kromě nich evidujeme další 3 čtyřhranné, 14 oktogonálních⁴³ a 6 oblých⁴⁴, které byly buď sneseny na úroveň torza (5 oktogonálních a jeden oblý), nebo pod úroveň střechy či zcela zbořeny.

⁴² Z nich tři komíny hvozduvé.

⁴³ Z nich jeden komín hvozduvý.

⁴⁴ Z nich dva komíny hvozduvé.

Obr. 30: Ornament na komíně skladu čp. 1186 (pasport č. 25).

Obr. 31: Vybledlý černý ornament na hvozdvých komínech skladu čp. 3040 (pasporty č. 16 a 17).

Jako zajímavost můžeme uvést to, že některé oktogonální komíny, respektive jejich dřívky působí velmi štíhle. A to až netradičně ve srovnání s jinými žateckými nebo i obecně českými komíny. Je to dáno kombinací poměru mezi šířkou, resp. průměrem v dolní části dřívku, a jeho výškou. Běžně se tento poměr pohybuje kolem 1 : 10. Za vizuálně štíhlý dřík pak můžeme prohlásit poměr rámcově 1 : 12. Do vizuálního vjemu navíc může vstoupit i konicita.⁴⁵ Běžné (a i žatecké) komíny mívají konicitu v rozmezí 4 až 6 % (tzn. kupříkladu na 20 metrů vysokém dřívku je rozdíl mezi horní a dolní šířkou, nebo průměrem 80 až 120 centimetrů). Například u komína někdejšího skladu s dnešním čp. 1748 (pasport č. 06) byla z dat změřených při průzkumu stanovena štíhlost 1 : 12 a spočtena konicita kolem 1,5 %. A právě to dává komínu zajímavý a elegantní štíhlý tvar.

Stavitelé továrních komínů⁴⁶

V souvislosti s výstavbou továrních komínů je nutné krátce rozebrat jedno téma, jež se úzce týká i poznání jejich stavební historie. Tovární komín představuje ze své podstaty náročnou stavbu. Pro starší období nemáme na našem území dohledány konkrétní doklady, které by téma výstavby továrních komínů specifikovaly, a dá se předpokládat, že za ní stáli zedníci

⁴⁵ Konicita znamená úbytek vnějšího průměru dřívku na jednotku výšky. Udává se v procentech nebo centimetrech na jeden metr výšky. Nejčastěji bývala volena v rozmezí 4–6 %, tzn. na jeden metr výšky se změnil vnější průměr dřívku o 4–6 centimetrů.

⁴⁶ Kapitola byla sepsána na základě dat získaných při tvorbě našich dřívějších výstupů či na základě zkušeností nabytých při realizaci výzkumného projektu Dokumentace, evidence, prezentace a návrhy konverzí továrních komínů jako ohrožené skupiny památek průmyslového dědictví na území České republiky, který byl řešen v rámci programu NAKI II MKČR v letech 2016–2020. Archiv tovarnikominy.cz, neinventarizováno.

mistři, kteří stavěli i jiné stavby. Při samotné výstavbě se pak vyprofilovala skupina zedníků, jež se na tuto činnost specializovala (tyto informace ale dobová spisová dokumentace ke schvalování těchto staveb zpravidla neobsahuje). Zásadní přelom v tomto směru u nás proběhl v polovině 19. století se vstupem výstavby oblých komínů ze speciálních cihel – komínovek. Ten přinesl zprůmyslnění výstavby továrních komínů, s nímž souvisel i vznik specializovaných společností (či jejich vstup na tuzemský trh), které tuto výstavbu realizovaly.

Dané společnosti, ač narazíme i na výjimky, tak od tohoto období převzaly výstavbu továrních komínů. Jejich realizace se týkala buď celé stavby, nebo případně jen specializované části továrního komína – tedy oblého dříku, zatímco podstavec byl budován stavitelem, který realizoval i přilehlou stavbu (vyjma případů kdy byl podstavec též vyzděn z komínovek). V případě žateckých chmelařských komínů byl tento fakt o to výraznější, jak bylo řečeno, tím že podstavce komínů nad sirnými komorami takřka vždy tvořily integrální součást této stavby.

Specializované společnosti často své realizace evidovaly a následně prezentovaly prostřednictvím katalogů referencí, jež sloužily jako propagační materiál pro potenciální zájemce o jejich služby. Tyto katalogy jsou tak dnes pro nás výborným zdrojem informací o realizacích jednotlivých komínů, neboť obsahují jak informace o objednateli stavby, tak o výšce komína, jeho světlosti a většinou i základní informaci o jeho stavební podobě.

V případě žateckých chmelařských komínů (a v obecnosti nejen jich) ale narazíme na badatelský limit. V mnoha případech nebyl objednatelem dané realizace přímo stavebník (tzn. investor a budoucí majitel a provozovatel stavby), ale stavitel, který realizoval celou danou stavbu a specializovanou společnost objednával jako subdodávku pouze pro výstavbu komínového dříku (a jeho jméno je tak uvedeno i v katalogu specializované společnosti). Daný stavitel byl zpravidla i stavbyvedoucím, a tím pádem odpovídal i za kvalitu provedené stavby a její soulad s dobovou legislativou. Jeho osoba (či společnost) tak vcházela i do vztahu s úřady, které měly na starosti stavební a živnostensko-právní schválení stavby, a jeho jméno se objevuje ve spisové dokumentaci k dané realizaci.

Jméno skutečného stavitele komína tak není ve spisové dokumentaci vůbec zmíněno (respektive vyskytuje se v ní jen velmi výjimečně) a jsme tak odkázáni na interpretaci dostupných dat – typicky na porovnání subjektu objednatele – stavitele chmelařského skladu a výškou a světlostí realizace v katalogích specializovaných společností. Ač tato data mnohdy konvenují s námi řešenými realizacemi, je nutné k nim přistupovat obezřetně a je nutné je potvrdit (či vyvrátit) dalším výzkumem.

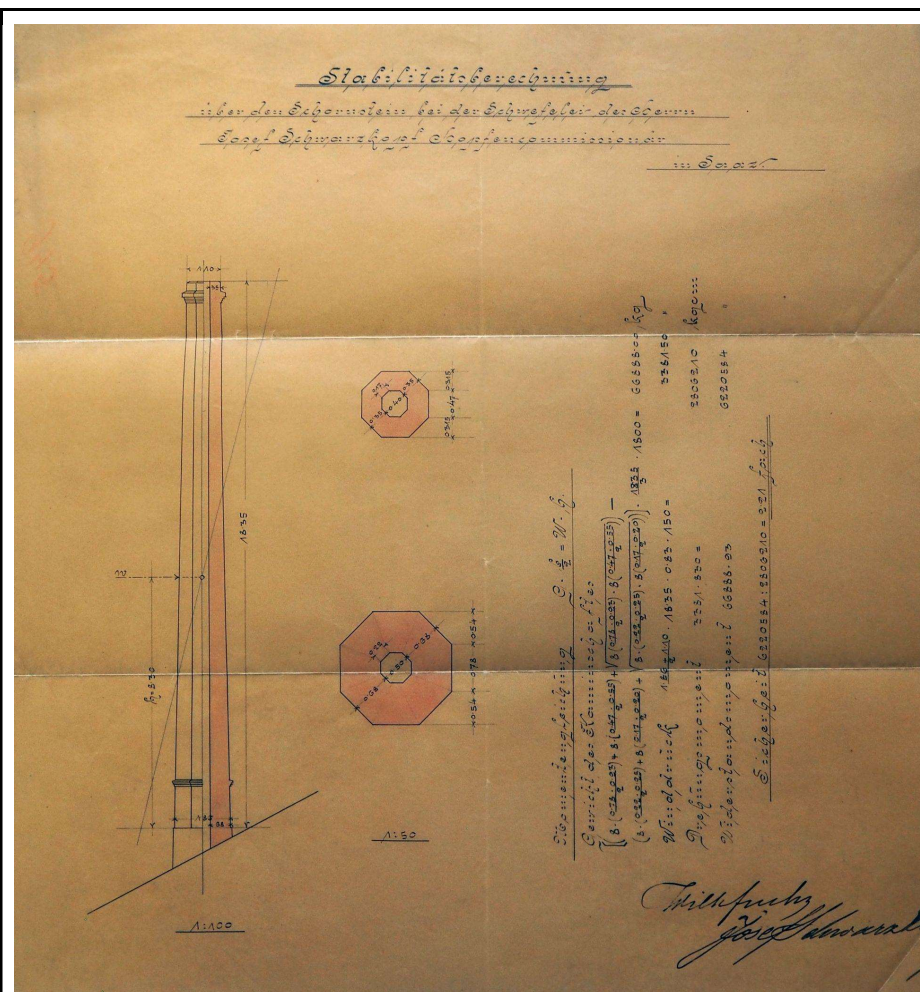
Zaměření nadstřešní části komína z roku 1901

Většina stavebních spisů, které se týkají komínů chmelařských staveb postavených do začátku 20. století, obsahuje i podrobné zaměření těchto komínů vypracované roku 1901 společně se statickým výpočtem. Jejich přítomnost ve stavebním spise je nutné krátce vysvětlit.

Na přelomu 19. a 20. století došlo na českém území k vznesení podezření ze strany českých stavitelů, že zahraniční (především německé) společnosti specializované na výstavbu továrních komínů šidí jejich výstavbu zeslabováním zdiva dříku a i nadhodnocováním hmotnosti staviva do té míry, že dané stavby neodpovídaly soudobým legislativním požadavkům. Roku 1899 navíc došlo během výstavby k samovolnému zřícení komína v Nebočadech u Děčína, jehož budovala saská specializovaná společnost R. Kutsche. Čeští stavitelé za zřícením dotčeného komína viděli právě jeho „úspornost“, jak bylo toto šizení nazváno. Jménem Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách následně vyvolaly řešení dané situace (umocněné tím, že zahraniční stavitelské společnosti neměly dle platného živnostenského řádu oprávnění takové stavby u nás realizovat) u nejvyšších zemských i státních orgánů.⁴⁷

⁴⁷ Národní archiv, Zemský výbor Praha 1713–1928, i. č. 4497.

Výsledkem řešení problému bylo mimo jiné nařízení Zemského výboru v Čechách prikazující okresním výborům, aby iniciovaly všechny samosprávné politické obce, na jejichž území se nachází vysoké tovární komíny, k tomu, aby nechaly znalecky prověřit, že jejich realizace odpovídá nárokům, jež na jejich stavbu ukládal v té době platný stavební řád.⁴⁸ Zdaleka ne všechny obce na danou výzvu reagovaly. Žatecký městský úřad se ale řadí k těm, které danou věc nechaly prověřit (vzhledem k tomu, že se daná zaměření nenachází ve všech spisech, je pravděpodobné, že v některých případech majitel komína danou výzvu ignoroval) a díky tomu dnes máme k dispozici cenný pramen k poznání stavební historie továrních komínů na území města.

Obr. 32: Příklad zaměření nadstřešní části komína s jejím statickým výpočtem z roku 1901. Konkrétně komín skladu čp. 945 (pasport č. 12).

Při studiu daných materiálů je nutná zvláštní obezřetnost. Vzhledem k faktu, že jeden majitel často v Žatci vlastnil více objektů, případně se příjmení majitelů opakovala, jsou daná zaměření mezi spisy často pomíchaná. Jejich příslušnost k objektu je tak nutné kriticky posuzovat na základě dalších zdrojů informací.

⁴⁸ Národní archiv, České místodržitelství Praha 1850–1920, i. č. 14737.

Funkce továrních komínů

Většina továrních komínů slouží odtahu spalin větších topenišť, ať už od parních kotlů, či nejružnějších pecí a podobných zařízení, a zároveň zajišťují zvýšeným tahem v topeništi přívod dostatečného množství vzduchu pro spalování. Obecně existují i komíny s ventilační funkcí, které slouží zpravidla odtahu různých plynných exhalací co nejvýše tak, aby byly dostatečně rozptýleny a minimalizoval se jejich dopad na zemi. Do této skupiny se řadí i žatecké komíny sloužící sirným komorám.⁴⁹ Přestože k výstavbě továrních komínů nad sirnými komorami docházelo i v jiných městech ve světě (výjimečně i včetně České republiky), představuje dochovaný žatecký komplex zcela unikátní dědictví.

Komíny sirných komor v Žatci⁵⁰

Sirné komory představují specifický prvek našeho stavebního fondu, tato zařízení sloužila síření chmele, tedy jeho konzervaci před exportem, především do zahraničí. Síření chmele bylo běžné i v dalších zemích, jež patřily mezi významné exportéry chmele, jako Anglie či Bavorsko. V Žatci byly nejstarší sirné komory budovány patrně na konci 70. let 19. století.⁵¹ Jejich výstavba probíhala až do druhé světové války. Po druhé světové válce byly nadále v provozu a procházely rozsáhlými modernizacemi. K odstavení sirných komor z provozu došlo až v souvislosti s přechodem na moderní způsoby skladování chmele v druhé polovině 20. století.

Sirná komora zaujímalá několikapatrový prostor. V nejnižším podlaží bylo topeniště, ve kterém docházelo k zapalování síry na k tomu uzpůsobených roštech. Ve stejném prostoru se mohlo nacházet i topidlo, jež sloužilo sušení či dosoušení chmele⁵² (více k tomu ještě viz dále). Nad topeništěm, které bylo zpravidla přístupné zaklenutým ochozem, se nacházel taktéž zaklenutý (či zastropený) vysoký prostor přepatrovaný pouze drátěnými lískami.

Do sirných komor se chmel nasypal shora, až kuželovitá hromada chmele vyplnila celou komoru. Zavřely se dvojité ocelové dveře a v přízemí se ve speciálních topeništích zapálila síra. Vznikající oxid siřičitý prostupoval lískami sirných komor a působil na chmelové hlávky. Po cca 5–6 hodinách bylo nutné prostor komory komínem vyvětrat a následně se chmel z komor vyhrnul a ukládal se do vývozních žoků.⁵³

Komín při sirné komoře tak sloužil primárně odvádění sirných zplodin vysoko nad městský prostor. Ty byly do komína svedeny otvorem v nejvyšším místě zaklenuté či zastropené komory. Otvor byl uzavřený dvířky a jejich otevírání se dalo ovládat vně sirného prostoru (např. systémem ocelových lanek vedených přes kladku).

Pokud se v topeništi nacházelo i topidlo určené na sušení či dosoušení chmele, byly do komína někdy svedeny i topné roury, jimiž proudily teplé spaliny. V některých případech (zvláště ve starší době) však byly tyto spaliny vyvedeny nad střechu samostatným (menším) komínem.

⁴⁹ Do stejné skupiny se pak řadí i komíny, které se nachází nad sušárenskými hvozdy. Ty jsou svou funkcí a často i podobou velmi blízké sladovnickým hvozdom.

⁵⁰ Zpracováno především na základě studia spisové a plánové dokumentace ze stavebních složek jednotlivých čp. v Žatci. Spisovna Městského úřadu Žatec, stavební složky.

⁵¹ Nejstarší zmínku o výstavbě sířirny chmele u nás evidujeme k roku 1856 v Podmoklech (dnes součást Děčína). LAMBL, 1863, s. 77.

⁵² Ve spisové a plánové dokumentaci se dané prostory, zařízení a podobně označují jako *sušicí (trocken-)* bez další specifikace, jakému procesu ve zpracování chmele měly přesně sloužit.

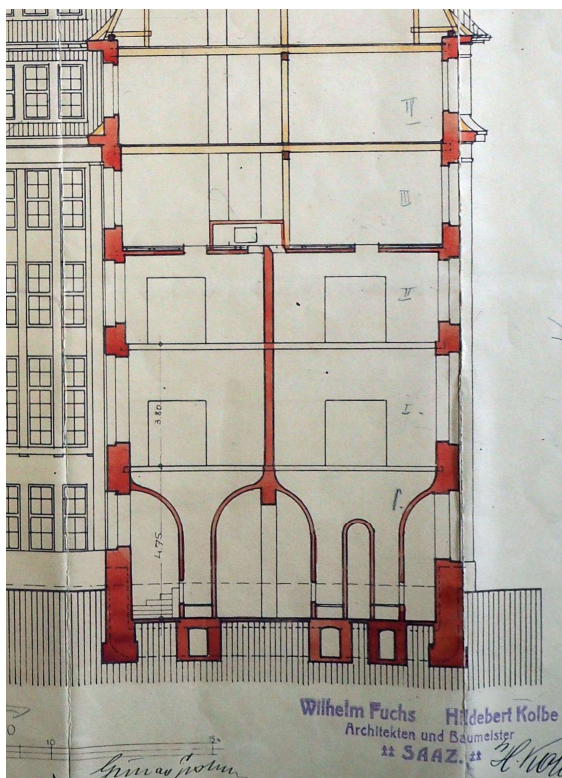
⁵³ Historie a vývoj chmelařství v Žatci. *Chmelařské muzeum Žatec*. [citováno: 7. prosince 2022]. Dostupné z: <http://bit.ly/3QEp7Yc>.

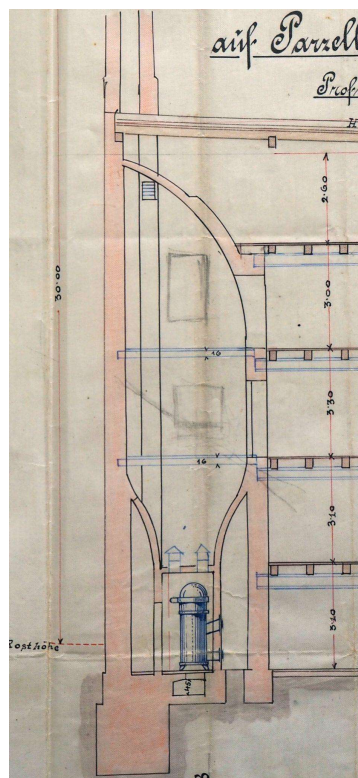
Obr. 33: Topeniště ve spodní části sirné komory ve skladu dnešního čp. 305 (pasport č. 29).

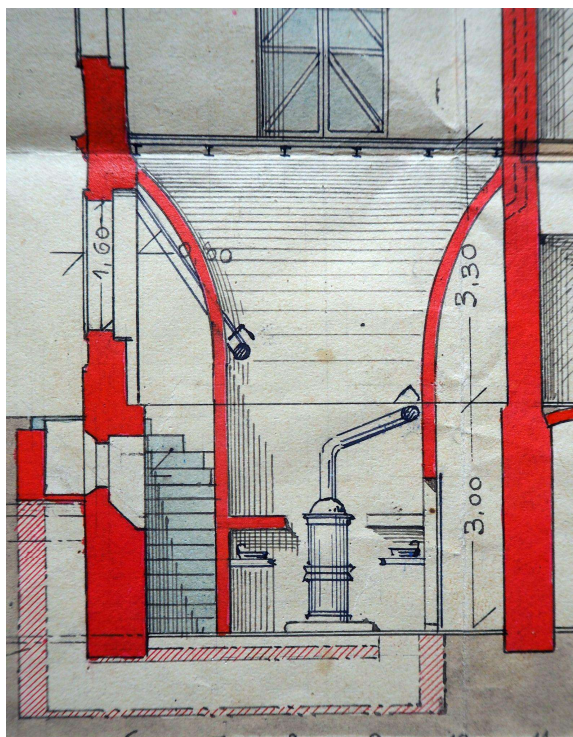
Obr. 34: Sirná komora ve skladu čp. 1232, vlevo dole komín prostupující komorou (pasport č. 28).

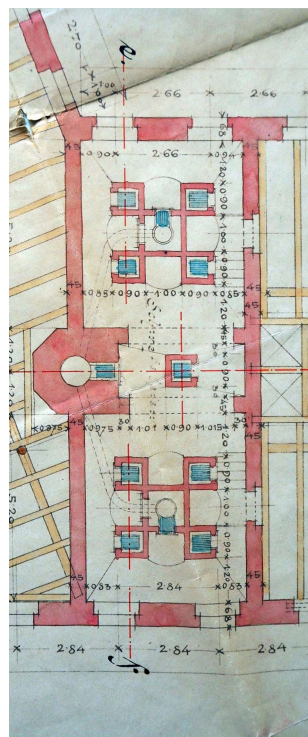
Obr. 35: Projektová dokumentace dvojice sirných komor s topeništěm bez jakéhokoliv topidla (pasport č. 27). Zdroj: Spisovna Městského úřadu Žatec, stavební složky, složka čp. 1257.

Obr. 36: Projektová dokumentace sirné komory s vyobrazeným topidlem v topeništi (pasport č. 13). Zdroj: Spisovna Městského úřadu Žatec, stavební složky, složka čp. 326 a 722.

Obr. 37: Projektová dokumentace sirné komory s přehledným vyobrazením roštů na zapalování síry a topidlem s odtahem topných rour do samostatného průduchu v obvodové zdi (pasport č. 29). Zdroj: Spisovna Městského úřadu Žatec, stavební složky, složka čp. 306.

Obr. 38: Půdorys prostoru nerealizované trojice sirných komor. Kromě roštů na zapalování síry jsou uprostřed dvou větších komor vyobrazena topidla s odvodem spalin do továrního komína (pasport č. 23). Zdroj: Spisovna Městského úřadu Žatec, stavební složky, složka čp. 1148.

Obr. 39: Topné roury v topeništi sirné komory pod spodní lískou ve skladu čp. 1232 (pasport č. 28).

Obr. 40: Topidlo v topeništi sirné komory ve skladu čp. 1232 (pasport č. 28).

Fakt, že byly sirné komory budovány v husté městské zástavbě, kde vypouštěné sirné zplodiny znečišťovaly ovzduší a představovaly zdravotní riziko pro obyvatele města, hrál samozřejmě podstatnou roli při schvalování těchto staveb a jejich zařízení.⁵⁴ Jelikož se jednalo o objekty sloužící živnostenskému provozu, jejich schválení měl na starosti okresní úřad. Na základě jeho živnostensko-právního schválení tak stavební úřad stavbu povoloval pouze ze strany stavebního řádu (a následně uděloval stavebníkovi certifikát potvrzující možnost stavbu užívat). Okresní úřad ale podroboval danou stavbu řízení, jež kromě ohledů obecně živnostenských řešilo i ohledy technické, zdravotní a hygienické. Detailně se tak vyjadřoval k podobě jeho zařízení, vlivu na okolí a v těchto intencích objekt také schvaloval.⁵⁵

Fragmenty živnostensko-právních řízení jsou součástí stavebních spisů, a tak si díky nim můžeme udělat přehledný obrázek o tom, jakým způsobem (a jak úspěšně) se úřad s danou problematikou vyrovnával. Podstatné je, že se řada nařízení z hlediska stavebnětechnického, ale i hlediska čistě technického a funkčního týkala právě továrních komínů.

Jednou z hlavních otázek byla optimální výška komína, jež by zajistila rozptyl sirných zplodin v dostatečné výšce nad městem. V nejstarších dochovaných spisech z poloviny 80. let 19. století je minimální výška uváděna 6 metrů nad střešní rovinou. Ve druhé polovině 80. let 19. století byly komíny nad sirnými komorami navrhovány s výškou 25 metrů nad terénem, avšak v případě, že se objekt nacházel v husté zástavbě, musel být realizovaný komín vysoký 30 metrů. Tato výška se na dlouhá léta ustálila jako optimální a až do poloviny 90. let 19. století dle ní byly komíny budovány. Od poloviny 90. let 19. století ale byla i tato výška vyhodnocena (patrně z dosavadních zkušeností i s přibývajícím množstvím sirných komor ve městě) jako nedostatečná a okresní úřad nařídil komíny stavět vysoké alespoň 35 metrů nad terénem. Tato výška nakonec byla definitivní a všechny mladší komíny již byly realizovány (s výjimkami podloženými splněním konkrétních podmínek daných situací) v této výšce.

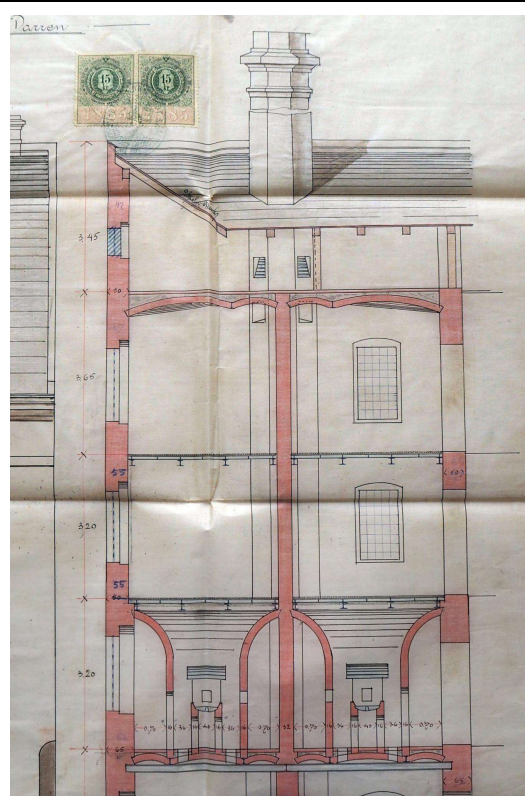
Druhým opakovaně řešeným tématem v podstatě po celou dobu výstavby komínů nad sirnými komorami v Žatci byla instalace vhodných chemických přípravků, jež by dokázaly absorbovat a neutralizovat z komor odtahovaný oxid siřičitý. V průběhu času se měnilo jejich složení, až nakonec bylo vyžadováno výhradně používání vápenného mléka a zvlhčeného oxidu hořečnatého. Co se nezměnilo, byl způsob jejich aplikace. Od 80. let 19. století do druhé světové války tak bylo nařizováno do prostoru komína těsně nad odtah ze sirných komor⁵⁶ instalovat stupňovitý rošt (patrně pro zvýšení styčné plochy)⁵⁷, na nějž byly dané přípravky umísťovány (viz obr. 41 a srov. obr. 43). Rošt musel být dobře přístupný, a tak byla k jeho instalaci (a výměně přípravků) zřizována zpravidla v půdním prostoru do podstavce dvířka. Ta sloužila zároveň i jako kontrolní pro případnou inspekci zástupce dotčeného úřadu.

⁵⁴ Jen pro úplnost je nutné dodat, že výstavba zřejmě všech chmelařských skladů se sirnou komorou (či novostaveb sirné komory) probíhala v jarních a letních měsících, aby byl provoz připravený na podzimní sezónu.

⁵⁵ Není překvapivé, že podobná témata řeší příslušné úřady analogicky i v Bavorsku, konkrétně v Norimberku, kde se od poloviny 19. století taktéž koncentrovaly objekty sloužící skladování a šíření chmele. Srov. MAIR, 1896.

⁵⁶ Dle stavební dokumentace k některým objektům se někdy tyto rošty patrně mohly umísťovat i přímo do prostoru odtahových otvorů ze sirných komor.

⁵⁷ Výjimečně se v plánové dokumentaci objevuje v komíně i plochý rošt – např. u komína někdejšího skladu čp. 233, který byl později snesen a není mu tak věnován samostatný pasport. Plochý rošt pak byl doložen i při terénním výzkumu ve skladu s dnešním čp. 305 (obr. 41).

Obr. 41: Projektová dokumentace dvojice sirných komor, ve kterých jsou dobře patrné otvory na odtah sirných zplodin v horní části komor a v půdním prostoru nad nimi dva otvory s vyobrazenými stupňovitými rošty na aplikaci přípravků na absorpci a neutralizaci oxidu siřičitého (pasport č. 03).
Zdroj: Spisovna Městského úřadu Žatec, stavební složky, složka čp. 380.

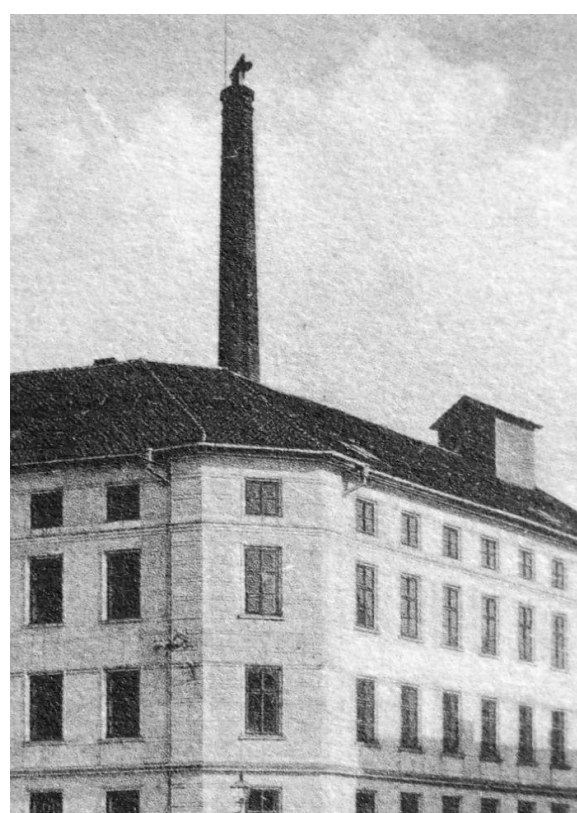
Obr. 42: Horní prostor sirné komory s odtahem zplodin do komína ve skladu čp. 380 (pasport č. 03).

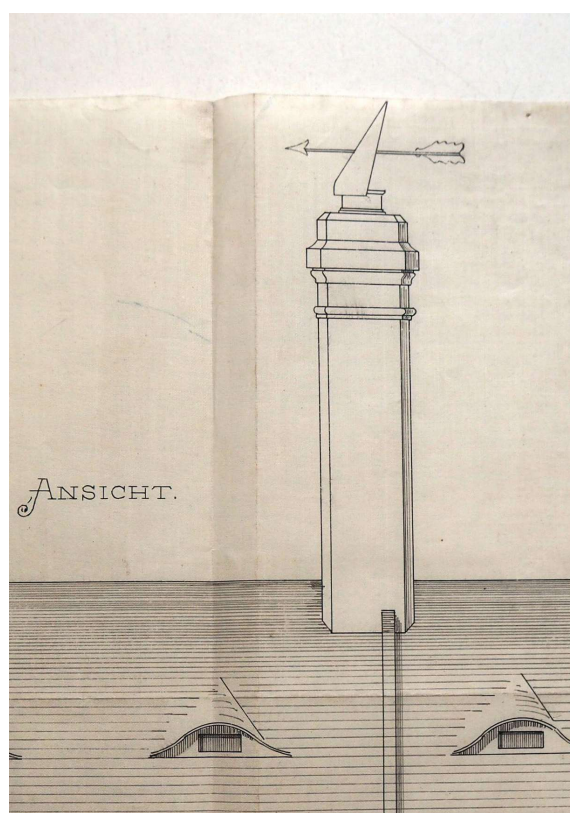
Obr. 43: Při terénních průzkumech byl v horní části podstavce nalezen pouze plochý rošt (ve skladu s dnešním čp. 305). Patrně ale taktéž sloužil pro vkládání neutralizačních prostředků (pasport č. 29).

Nejproblematictější faktorem souvisejícím s komíny sirných komor pak bylo nejen pro schvalovací orgány, ale i pro jejich samotné majitele zajištění dostatečného komínového tahu. Ten byl omezený nejen nízkou teplotou odcházejících sirných zplodin, ale také vzhledem k faktu, že oxid siřičitý je těžší než vzduch. Přestože veškeré sirné komory byly budovány se vzduchovými kanály, jež přisávaly vzduch z úrovně terénu (nebo kousek nad), což mělo zajistit přirozenou ventilaci, dle dostupných podkladů bylo toto řešení velmi omezené – a to i vzhledem k období, kdy šíření nejčastěji probíhalo – tedy na podzim.

Řešení podpory tahu komínů sirných komor, ať dobrovolné, či nařízené úřady, tak nabývalo řady podob. V polovině 80. let 19. století okresní úřad nařizoval na hlavu komína instalaci otočných zařízení (podobných pozdějším sladovnickým bábám), která by natáčením s proudícím větrem podporovala tah komína. Tato zařízení najdeme vyobrazena i na plánové dokumentaci k několika objektům a máme je doložena i na ikonografických pramenech (viz obr. 44 a 45).

Obr. 44: Komín s otočným mechanismem na skladu čp. 467 na počátku 20. století (objekt byl později zbořen). Zdroj: WARA, nestránkováno, nedatováno (repro, výřez).

Obr. 45: Vyobrazení otočného mechanismu v plánové dokumentaci skladu s dnešním čp. 1025 z roku 1883 (komín byl později snesen pod úroveň střechy). Zdroj: Spisovna Městského úřadu Žatec, stavební složky, složka čp. 394 (výřez).

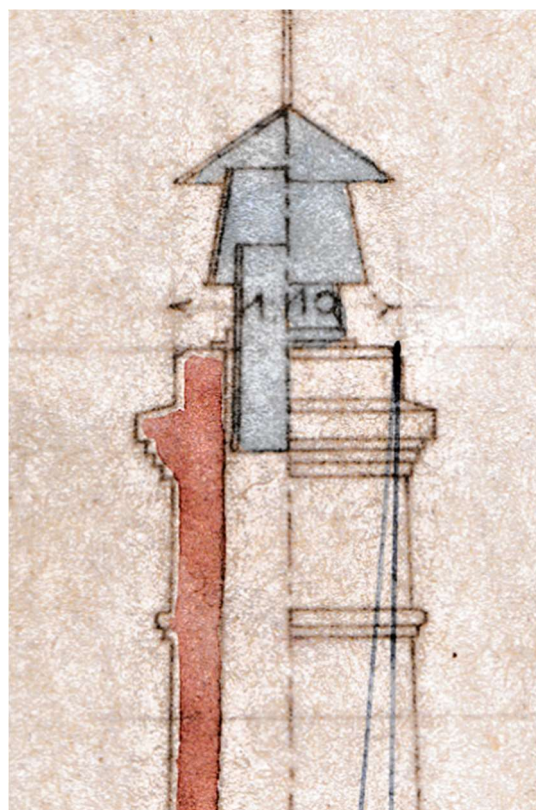
Na základě studia ikonografických pramenů víme, že se ale příliš nerozšířila (a okresní úřad je v pozdější době, přibližně od počátku 90. let 19. století již jako podmínku kolaudace provozovny neuváděl). Velmi často byla naopak provedena instalace nejrůznějších deflektorů.⁵⁸ Jednalo se o speciálně tvarované ocelové nástavce nad komínovou hlavou, které podporovaly tah komína prouděním vzduchu a naopak bránily větru srážet zplodiny zpět do

⁵⁸ Ač se konkrétní podoba jednotlivých deflektorů lehce odlišovala, vycházely všechny patrně z Wolpertova deflektoru. Srov. např. WOLPERT, 1887, s. 391.

průduchu. Deflektory se někdy objevují i v projektové dokumentaci k jednotlivým stavbám a dobová vyobrazení je dokládají takřka nad všemi komíny nad sirnými komorami (srov. obr. 46 a 47). Povolení okresního úřadu o nich naopak mlčí.

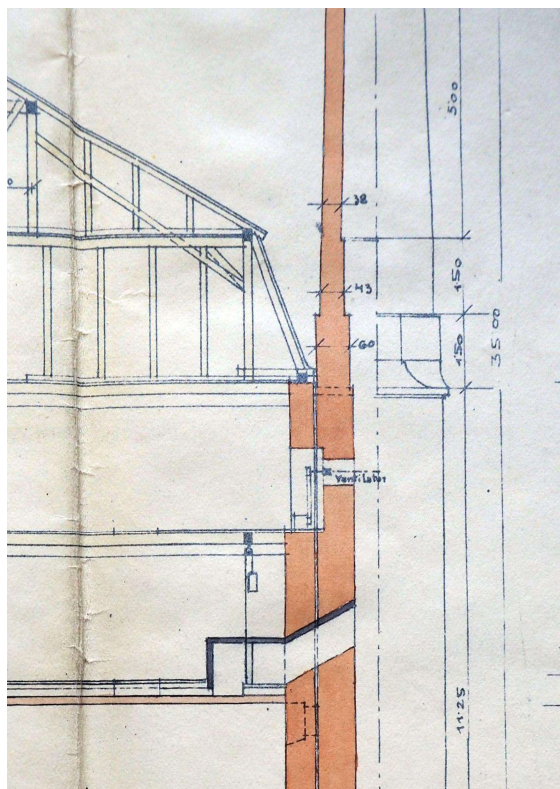

Obr. 46: Typ deflektoru typický pro žatecké chmelařské komíny. Zde konkrétně na komíně skladu při čp. 225 na počátku 20. století (komín byl později snesen). Zdroj: Sbírka Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci, Fn0276 (upraveno, výřez).

Obr. 47: Pohled a řez deflektorem v plánové dokumentaci komína skladu při čp. 313 z roku 1900 (pasport č. 21). Zdroj: Archiv tovarnikominy.cz, neinventarizováno (výřez).

Od poloviny 90. let 19. století se v živnostensko-právních schváleních sirných komor začíná objevovat podmínka instalace pulzačních ventilátorů, jež by tak nuceně navzovaly (patrně poháněných ručním pohonem či nějakým typem plynového motoru, neboť elektrický proud nebyl v té době v Žatci ještě běžně dostupný). Jejich projekt i instalace měly být provedeny v koordinaci s okresním úřadem. Pro nedostupnost živnostensko-právních kolaudací ve stavebních spisech ale není jasné, zda byla jejich instalace šířeji realizována (s jednou výjimkou, která bude rozebrána dále). Po zavedení elektrického proudu se po roce 1910 již jako podmínka schválení provozovny uvádí instalace elektrických exhaustorů.

Obr. 48: Výjimečně zachycený ventilátor v původní projektové dokumentaci k sirným komorám (pasport č. 30). Zdroj: Spisovna Městského úřadu Žatec, stavební složky, složka čp. 1532.

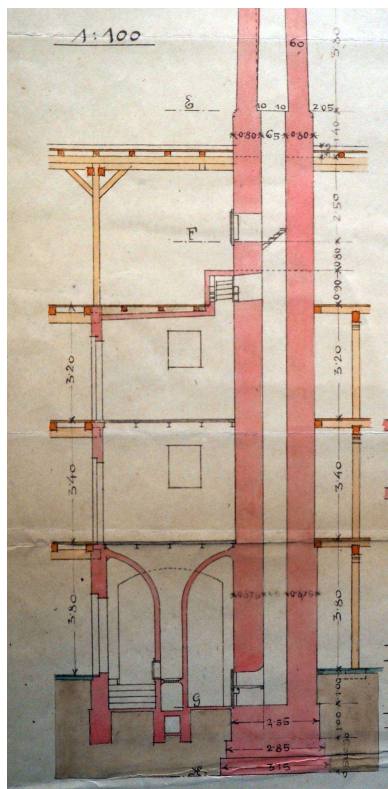

Obr. 49: Dodatečně napojený radiální ventilátor na komín. V popředí pod ním je odtahový otvor v klenbě sirné komory ve skladu s dnešním čp. 1834 (pasport č. 15).

Nejstarší materiály ke schvalování sirných komor v Žatci udávají jako podmínku schválení i instalaci Bunsenova kahanu či hořáku do komína. Z dostupných materiálů není úplně jasné, kde a jak měl být přesně instalován, ale jeho účelem mělo být ohřátí vzduchu v komíně, a tím navození tahu, který strhl i odtah sirných zplodin z komory.

Ohřátí vzduchu v komíně bylo principem i posledního způsobu, kterým se zcela jistě (viz dále) v Žatci při odvětrávání prostor sirné komory postupovalo. K umělému navození tahu v komíně docházelo zapálením paliva v jeho spodní části. Postup je německy označován jako *lockfeuer*. K tomuto účelu se tradičně používalo uhlí a byl pro něj v patě komína vytvořen samostatný otvor uzavíratelný dvířky, za nímž se nacházel rošt. Tyto otvory s rostem se velmi často vyskytují v plánové dokumentaci a byly často zaznamenány i při terénním výzkumu. Ač je tento postup zmiňován ve spisové dokumentaci spíše výjimečně, dá se předpokládat, že obecně sloužily právě jemu.

Vhled do podoby a realizace těchto řešení přináší zcela výjimečně ve stavebním spisu přítomné materiály vzniklé až v důsledku živnostensko-právní kolaudace chmelařského skladu čp. 1148 (pasport č. 23). Z nich vyplývá, že stavebník nevyhověl podmínce instalace pulzačního ventilátoru a jako spolehlivý prostředek odtahu zplodin ze sirné komory při kolaudaci předvedl (patrně úspěšně) právě zkoušku umělého vyvolání tahu v komíně zapálením paliva v jeho spodní části.

Obr. 50: Ve vztahu k funkčním otvorům mimořádně přehledně zpracovaná podoba projektové dokumentace komína a sirné komory (dle tohoto projektu nakonec nerealizovaná). Shora: otvor uzavřený dvířky ke stupňovitému roštu, otvor odtahu sirných zplodin do komína, otvor v patě komína uzavřený dvířky s roštem na provádění umělého vyvolání tahu zapálením paliva (pasport č. 23). Zdroj: Spisovna Městského úřadu Žatec, stavební složky, složka čp. 1148.

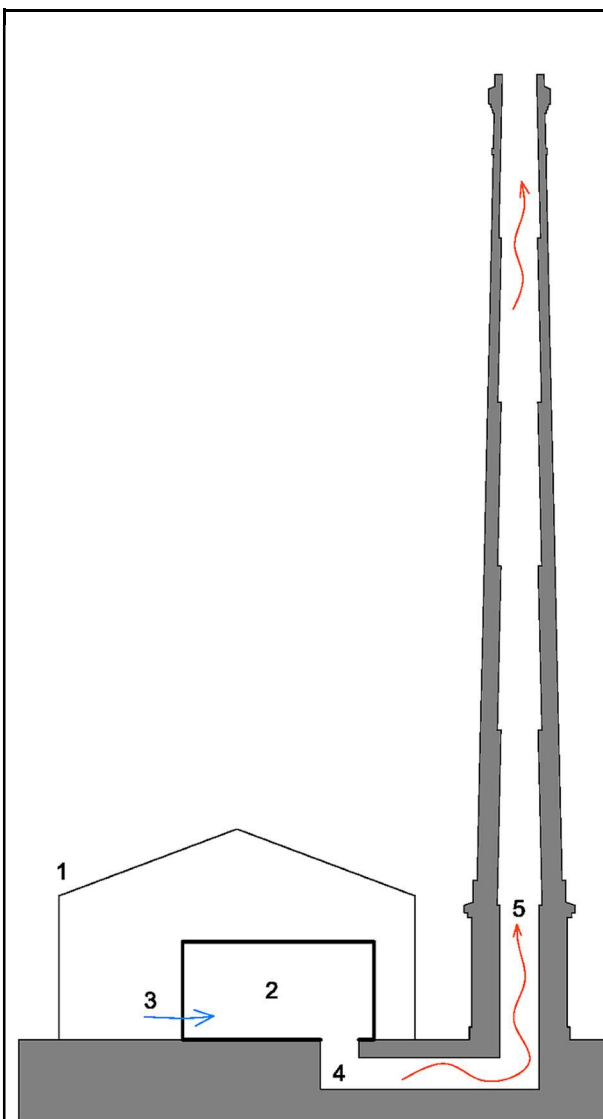

Obr. 51: Topeniště v patě komína ve skladu s dnešním čp. 1950 (pasport č. 18).

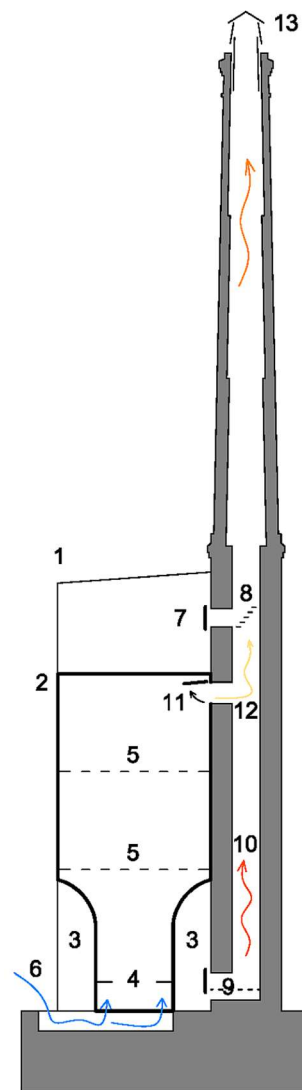

Obr. 52: Rošt v topeništi v patě komína ve skladu s dnešním čp. 1950 (pasport č. 18).

Jako nejúčinnější a nejspolehlivější prostředek se nakonec ale patrně ukázaly být právě nejrůznější ventilátory. Od konce druhého desetiletí 20. století se začínají objevovat přímo v plánové dokumentaci novostaveb a zřejmě ve stejné době začínají být dodatečně instalovány i do dosavadních objektů. Kromě toho, že z hlav jejich komínů mizí v tu chvíli již nadbytečné deflektory, nalezneme dnes v řadě objektů pozůstatky nejrůznějších typů ventilátorů (původních či nově instalovaných), které sloužily až do konce využití sirných komor v Žatci.

Obr. 53: Schema funkce továrního komína pro parní kotelnu. 1) kotelna, 2) parní kotel, 3) přívod spalovacího vzduchu k topeništi kotle, 4) kouřový kanál, 5) odtah spalin průduchem.

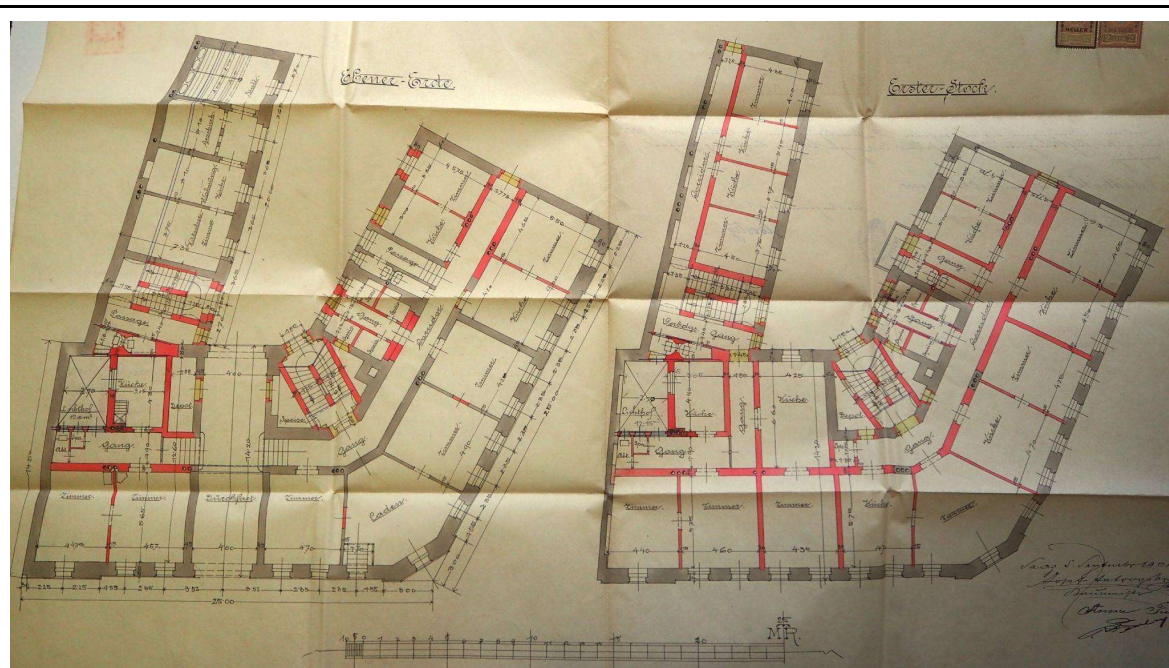
Obr. 54: Schema funkce továrního komína pro sirnou komoru. 1) chmelařský sklad, 2) sirná komora, 3) obslužný ochoz, 4) topeniště, 5) lísky, 6) přísávání čerstvého vzduchu, 7) otvor pro vkládání absorpčních a neutralizačních přípravků uzavřený dvířky, 8) stupňovitý rošt, 9) rošt v komíně pro umělé vyvolání tahu zapálením uhlí (*lockfeuer*), 10) odtah spalin průduchem (uměle vyvolaný tah), 11) otvor pro odtah sirných zplodin (dvířka otevřena při jejich vypouštění), 12) odvod sirných zplodin průduchem, 13) deflektor.

Nové využití komínů

Výchozí stav

Možnosti nového využití objektu jsou dány dvěma výchozími podmínkami: objekt musel pozbýt své původní funkce a nesměl být zdemolován.

Budovy chmelařských skladů se sirnými komorami a továrními komíny v Žatci ztrácely svou původní funkci již v historii a jejich objekty byly následně využity novým způsobem. Máme doloženou přestavbu (či její projekt) na bytové účely u čp. 467 (dnes zbořeno) a při čp. 919 (pasport č. 10) již v prvních desetiletích 20. století.

Obr. 55: Projekt přestavby někdejšího chmelařského skladu čp. 467 na bytový dům. V prostoru sirné komory mělo být vybudováno schodiště (objekt byl v minulosti zbořen). Zdroj: Spisovna Městského úřadu Žatec, stavební složky, složka čp. 1467.

Řada chmelařských skladů byla ohrožena požáry a ne vždy byla po nich opět obnovena jejich původní funkce, jako například v případě požárů objektů tehdejšího čp. 306 (pasport č. 29) v roce 1903, skladu při čp. 547 (pasport č. 24) v roce 1909 či čp. 1148 (pasport č. 23) v roce 1926. Po požáru v roce 1950 již kupříkladu nebyla obnovena část skladu mezi tehdejšími čp. 306 a 1952.

Ztráta funkce a následné demolice či snesení se týkalo i samotných komínů. Jejich autentická podoba byla narušována již v minulosti (a často za provozu) snesením hlavic. K masivnějším demolicím továrních komínů došlo až po přechodu na moderní způsoby skladování chmele ve druhé polovině 20. století či při racionalizaci provozů. Tehdy jejich původní funkce pozbyla významu (neb chmel již nemusel být konzervován sířením), což mnohdy vedlo k jejich nadbytečnosti. Takto bylo sнесeno (ať už na úroveň střechy, či pod ní) kolem 10 komínů.⁵⁹ Některé z chmelařských skladů pak byly i s komínem zcela zdemolovány vlivem stavebních proměn města. Takto byly zcela zdemolovány minimálně čtyři komíny sirných komor.⁶⁰

⁵⁹ Včetně dvojice vysokých komínů nad sušárenskými hvozdy.

⁶⁰ Především během plošné demolice podměstí v 60. letech 20. století byla zbořena i řada sušárenských hvozdu.

Obr. 56: Snášení továrního komína nad někdejší chmelařským skladem Sonnenschein & Landesmann (čp. 1907) v roce 1977. Zdroj: URBAN, nedatováno, nestránkováno (repro).

Většina skladů však byla ke skladovacím účelům využívána ještě po několik desetiletí a svou původní funkci zcela ztratila až v druhém desetiletí 21. století. Díky tomu se zachovala i většina, byť nevyužitých komínů, které nyní čekají na nové využití. A nový život, alespoň v podobě reminiscence (viz dále), je ale mnohdy možné poskytnout i komínům, které byly dříve odstraněny. Zvláště takovým, po kterých se dochovalo hmatatelné torzo.

Dnes požívá většina komínů (společně se sklady) určitého stupně památkové ochrany. Většina budov se nachází v ustanovené památkové zóně technických památek chmelařství v Žatci vyhlášené Ministerstvem kultury v roce 2003. Dále pak evidujeme pět staveb, které jsou přímo prohlášeny za kulturní památku.⁶¹

Komentář ke stavu a opravě komínů⁶²

Žádný ze sledovaných komínů dnes neslouží své původní náplni. To se určitou měrou podílí i na jejich stavebnětechnickém stavu. Všechny chmelařské komíny více či méně trpí tzv. zanedbanou údržbou, kdy se jim nedostává náležitých pravidelných kontrol a oprav. A přitom dobrý stav komínů je základním předpokladem pro jejich zachování a nové využití.

Stejně jako každá jiná stavba potřebují i tovární komíny náležitou údržbu, aby mohly spolehlivě plnit svou funkci. U chmelařských komínů, které dnes již neodvádí zplodiny, již není třeba zajišťovat funkce technologické, ale jde především o zajištění spolehlivosti jejich konstrukce s minimalizací rizik způsobení škod na zdraví osob či majetku nacházejících se v okolí komína.

⁶¹ K tématu památkové ochrany chmelařských staveb v Žatci více viz VANÍČEK – BAŽANT – VALEŠ, 2018, s. 55–57. K památkové legislativě ve vztahu k továrním komínům pak více viz VONKA – HORÁČEK, 2020, s. 80–90.

⁶² K tématu srov. i VONKA – HORÁČEK, 2020, s. 123–132.

Komín je stavba výrazně exponovaná ze všech stran. Vnější plášť je vystaven účinkům vnějšího prostředí, tedy především větru, srážkám, změně teplot (mrazu). Zevnitř pak působily sirné zplodiny a jiné spaliny, což se vše také podepsalo a ve svém důsledku nadále podepisuje na stavu zdiva. Kombinace těchto vlivů a zvýšená vnitřní vlhkost po odstavení komína z provozu pak nastoluje v konstrukcích degradačními procesy, které mohou být různé povahy – od mechanických přes fyzikální, chemické až po biologické.

Níže jsou popsány základní poruchy vyplývající z různých degradačních procesů, se kterými se lze běžně na chmelařských komínech setkat a které jsme při průzkumech identifikovali. Vhodno dodat, že zjištěné poruchy jsou stejného rázu jako na jiných továrních komínech.

Nejtypičtějším a nejzásadnějším negativním jevem u zděných komínů je degradace zdiva. Tím, že je většina zděných komínů typicky provedena v režné podobě, hrozí vlivem degradačních procesů jednak vypadávání spárování a následné vymílání pojiva ze spár zdiva, jednak odlupování povrchových vrstev cihel. Velký vliv v tomto procesu má obecně abrazivní působení částic unášených větrem, vlhkost a střídání teplot především v zimním období. Ve zdivu se mohou navíc objevovat trhliny, zdivo může být lokálně vyboulené nebo se může dřík ohýbat. Nežřídko se ve zdivu uchytne náletová zeleň.

Běžným a velmi častým místem závad je horní úsek komína, kde je tloušťka stěny nejtenčí – typicky zde je, či bývala hlavice. Zdivo tady často degraduje rychleji než v ostatních částech komína, v extrémních případech odpadají z hlavic i cihly či větší kusy zdiva nebo betonu, jímž může být hlava komína zakončena. Takovéto nehody sice mohou být způsobeny náhodnými živelnými pohromami, například po úderu blesku, ale i tak má většina těchto nehod jednoho společného jmenovatele – dlouhodobě zanedbanou údržbu.

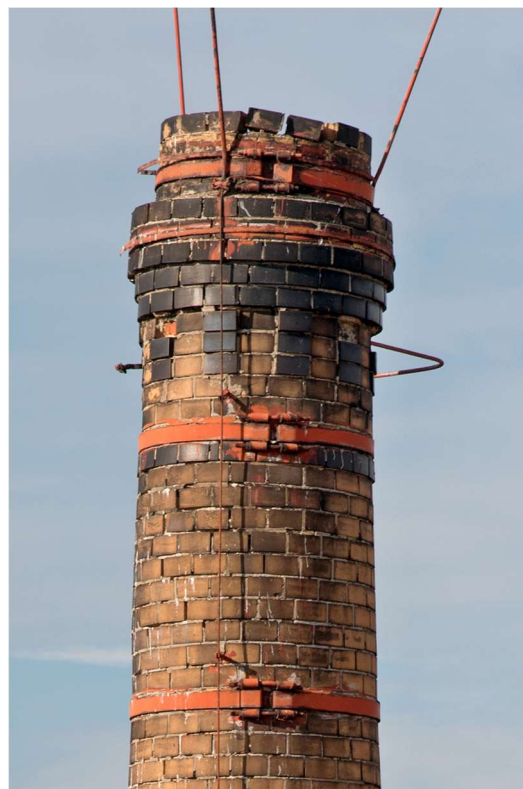
Při včasném zásahu lze hlavici zachránit a opravit, nicméně bohužel často dochází k jejímu ubourání až na zdravé zdivo, kde se dřík ukončí novým betonovým věncem (u chmelařských komínů v Žatci k takovým zásahům docházelo masivně již v prvních desetiletích 20. století, viz i kapitola Výchozí stav). Toto řešení je sice praktické, levné a stabilní, ale komín přichází o to nejcennější – o svůj autentický historický vzhled a původní proporce. V případě autenticky dochovaných komínů s hlavicemi je toto „stínání hlav“ nežádoucí a bylo by vhodné nastavit u majitelů mechanismy, které tento stav nedopustí.

Mezi další běžné poruchy patří koroze ocelové výstroje komína. Koroze napadá stahovací ocelové obruče, způsobuje oslabení jejich profilu, které může skončit i jejich přetržením a následným pádem. Pro zabránění vnikání dešťové vody pod pásový ocelový profil obruče slouží tzv. cementová stříška při horním líci obruče. Koroze poškozují i dílčí prvky systému ochrany proti blesku a vyřazuje je z provozu. Koroze (společně s degradací zdiva) se často projevuje také na výstupových trasách, ty se místy mohou stát nestabilními, a tedy nepoužitelnými pro vlastní výstup.

Při opravách je často možné u stejné poruchy postupovat různými způsoby – ty by však měly přihlížet k hodnotě opravovaného komína. Sám o sobě je celý komín důležitý tím, že poskytuje svědectví o prakticky zaniklých stavebních technologiích a dovednostech. V detailu pak celá řada zděných komínů obsahuje zajímavé architektonické prvky, například speciálně tvarované cihly nebo cihly s různě provedenou barevnou povrchovou úpravou tvořící ornamenty.

Obr. 57: Dřík s ubouranou hlavicí někdejšího skladu čp. 945 (pasport č. 12). Ve zdivu dříku jsou patrné i maltové vysprávky.

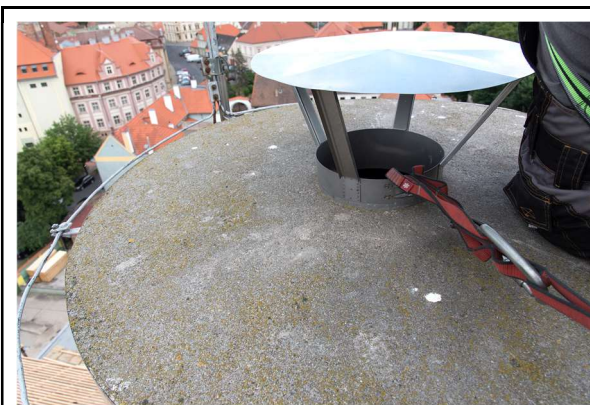
Obr. 58: Cenný prvek komína – tvarovaná hlavice s kombinací různě barevných cihel někdejšího skladu čp. 753 (pasport č. 27). Patrný je havarijný stav horní části.

Například při opravách zdiva vyvstane vždy otázka, jak nahradit místa s odpadlými čílkami cihel či případné větší dutiny. V zásadě se dá postupovat dvěma způsoby – vypadané místo se znovu nahradí příslušně upravenou cihlou, nebo se místo nahradí maltou s obrysem cihly (s případným následným přetřením podobnou barvou okolních cihel pro zajištění vizuální celistvosti povrchu). Oba dva způsoby jsme na chmelařských komínech pozorovali. Je na orgánech památkové péče, jaký způsob bude u komínů preferovat či tolerovat.

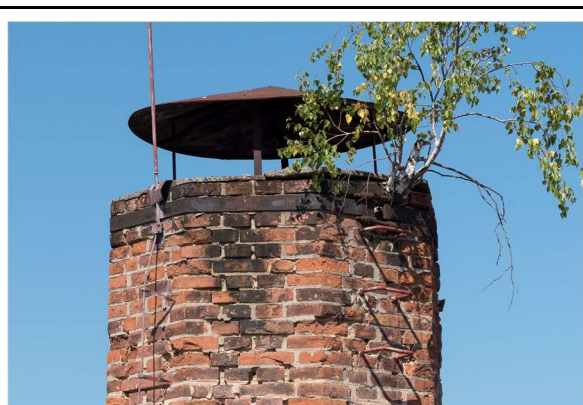
S ohledem na fakt, že celou řadu poruch způsobuje zvýšená vlhkost zdiva, je třeba zajistit, aby se do komína nedostávala voda za současného umožnění jeho dostatečného provětrávání komínovým tahem. Proti vnikání srážkové vody se komíny běžně zastřešují, přičemž technické řešení musí umožnit vnitřní proudění vzduchu v průduchu. V dolní části komína se proto musí vytvořit jeden či více nasávacích otvorů (jako takový otvor může posloužit například původní otvor ve spodní části komína – s výjimkou případů, kdy je daný prostor těsně uzavřený nebo v něm je vyšší vlhkost).⁶³ Volba zastřešení naráží u chmelařských komínů na jisté komplikace – běžně užívaná řešení jsou sice praktická, ale více či méně narušují vzhled komína – především v případě Žatce je nutné případné změny siluet komínů ve střešní krajině velmi pečlivě posuzovat.⁶⁴

⁶³ V ideálním případě pak mohou být dochovány i původní průduchy na přisávání vzduchu do topeniště z venkovního prostoru.

⁶⁴ Jako stříška zamezující vnik dešťových srážek může posloužit i replika deflektoru (viz dále).

Obr. 59: Zaklopení betonovou deskou s větracím komínkem sice zamezuje vnikání dešťových srážek do komína a příliš nenarušuje komín v pohledech, ale neumožňuje kontrolu průduchu. Někdejší sklad čp. 1192 (pasport č. 26).

Obr. 60: Funkční (i když s absentujícím přesahem mimo půdorys hlavy), ale neestetické pojetí stříšky na komíně někdejšího skladu s dnešním čp. 1834 (pasport č. 15).

Závěrem uvádíme, že u žádného prozkoumaného komína nebyly zjištěny poruchy, které by měly naznačit možnou ztrátu stability celého komína, nicméně některé části jsou v havarijním stavu – typicky hlavice. Prakticky u všech komínů bylo zaznamenáno odpadávání částí malty a i menších částí cihel z povrchu – tento stav nelze podceňovat, část těchto úlomků může padat i mimo prostor vymezený skladem, ne-li padat do prostoru veřejného.

Majitelům je tak doporučeno jednou za dva roky nechat prohlédnout komín dle ČSN EN 13084-1. Tento interval je vhodné dodržovat, neboť právě pravidelné prohlídky jsou základním bodem pro bezpečné zachování již nefunkčního komína.

U majitelů se lze setkat s obavami, zda komín jednoduše řečeno nespadne. Ze strany majitelů pak také vzniká poptávka po záruce, že se tak nestane. Tuto záruku však neposkytuje běžná prohlídka komína (např. stavebně-technický průzkum), ale statický posudek zpracovaný autorizovaným inženýrem pro obor statika a dynamika staveb. Nutno dodat, že v praxi se statické posudky vypracovávají zřídka – kvalitní stavebně-technický průzkum spojený s pravidelnou údržbou komína za standardních okolností snižuje podstatně riziko ztráty stability komína jako celku.

Statický posudek má také opodstatnění v některých dalších případech – zejména když se plánuje takové nové využití, které výraznějším způsobem zasáhne do nosné konstrukce (například vytvoření či rozšíření otvoru v podstavci komína nebo osazení repliky deflektoru).

Obecně současná praxe disponuje technologickými postupy, jak identifikované poruchy opravit tak, aby se komíny staly bezpečnou a spolehlivou konstrukcí připravenou pro případné nové využití. Každý pasport uvádí námi doporučené kroky. Co záměrně ponecháváme stranou, je ekonomická rozvaha opravy, ta musí vždy vzejít z konkrétního individuálního případu a od konkrétního zhotovitele. Můžeme tak spolehlivě uvést pouze řád, ve kterém se mohou náklady pohybovat a jsou podloženy naším dlouhodobým sledováním v oboru. Běžné opravy chmelařských komínů se můžou pohybovat v řádu stovek tisíců, u těch s více poruchami pak v částce blízké se milionu. Naše statistika se ale opírá o data získaná z větší části v době před vyšší inflací (do roku 2021 včetně).

Koncepční úvahy nad novým využitím⁶⁵

Tovární komíny jsou tzv. jednoúčelovou stavbou a ta vlivem svého technického řešení a geometrických parametrů nabízí jen omezený potenciál pro nové využití. Ale i tak může mít nové využití továrních komínů celou řadu podob, počínaje prostým zachováním komínu tak, jak je, bez jakéhokoliv zásahu, přes zcela utilitární funkce či výtvarné intervence až po prakticky nevratné změny, tedy konverze.

Ve specifickém prostředí Žatce, kde je většina komínů (společně s bývalými chmelařskými sklady) v památkové zóně či památkové rezervaci, či dokonce kulturní památkou, je nutné skloubit požadavky na nové využití s přirozenými vlastnostmi komínů a zároveň s hodnotami stanovenými dle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči ve znění pozdějších předpisů, ale především i s dalšími hodnotami, které jsou determinovány průmyslovou povahou stavby jako takové.⁶⁶ Náročnou adaptaci za užití vyšší míry stavebních zásahů u komínů chmelařských staveb považujeme za problematickou, diskutabilní a nežádoucí. Proto v žateckém prostředí situace nového využití vyžaduje v návrzích kreativní přístup, který ovšem nespočívá v jeho expresivitě, ale naopak v sofistikovanosti a pokoře.⁶⁷

Při koncepčních úvahách se zde tak zaměříme ryze na utilitární funkci nebo situace, při kterých zůstává stát komín jako silná a reprezentativní připomínka historie místa, symbol, nedílná součást skladu bez zásadních stavebních či jiných úprav při možném doplnění o nenásilné intervence (viz dále). A pokud by si návrh nového využití komína stavební zásah náhodou vyžádal, tak by měl platit moderní přístup v obnově památek – reverzibilita neboli vratnost. Obecně se tak jedná o zásahy, které jsou vratné a tedy v budoucnu nenáročné na odstranění a vrácení do předchozího stavu odpovídajícího nepoškozenému, jedinečnému a autentickému dojmu z komína. Nevratné zásahy obecně pro komíny s kulturně-historickými hodnotami jsou nevhodné.

Pro návrh nového využití komínů je nutné vnímat problematiku v kontextu nejen s příslušnou technologií (sirnou komorou), ale i objektem skladu. Nelze pomíjet i širší okolí, a to vymezené nejen Pražským předměstím, ale de facto celým Žatcem. Tím, že komíny jsou ve většině případů veřejnosti nepřístupné, tak do popředí se dostává tzv. prostor pod komínem, kterým nemyslíme ale jen případný pozemek okolo skladu, ale zejména prostor s možným přístupem veřejnosti (viz dále).

Nejčastějším a legitimním řešením je zachování komína ve více či méně autentické podobě bez přiřazení nové funkce a bez výrazného zásahu do stavební struktury. Takové případy jsou prakticky světovým, ale i českým trendem. Komíny zůstávají zachovávány v autentické podobě jako solitérní pomníky či landmarky, dominanty urbanizované krajiny.

Jako reálné příklady tohoto typu lze uvést zachování komínů v dnešních areálech Chrámů Chmele a Piva a Chmelařského muzea. Tyto komíny jsou nejen cennou a nedílnou dominantou panoramatu celého Pražského předměstí, ale i střežící intaktnost a genius loci technologického celku, jakým je skladová budova se sirnými komorami.

Do této skupiny můžeme zařadit prakticky i další žatecké komíny – byť by se daly označit spíše jako trpěné, neb záměr četných majitelů při koupi opuštěných skladů měl jiné motivace, nežli je zájem o komín. Ale i když komínu majitel v mnoha případech nevěnuje (zatím) náležitou péči, tak má komín aspekty výše vyřčené.

Pokud tedy komíny budou opraveny a zůstanou jen a pouze v této své autentické podobě, je to optimální výchozí stav. Nicméně ke zvážení dáváme osadit pečlivě vybraný vzorek komínů deflektorem (tyto příklady zmiňujeme v příslušných pasportech), který by připomenul někdejší technologický způsob podpory komínového tahu při odvádění sirných zplodin. Takovýto

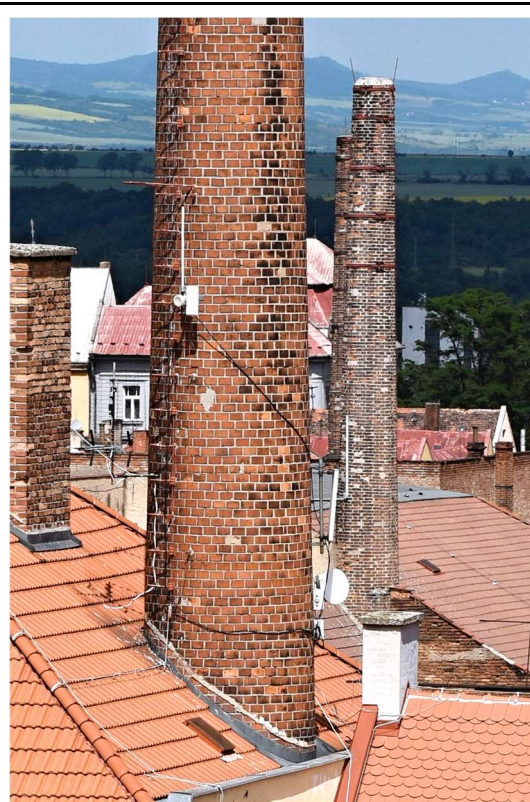
⁶⁵ Obecně k novému využití továrních komínů viz VONKA – HORÁČEK, 2020.

⁶⁶ O hodnotách továrních komínů více viz VONKA – HORÁČEK, 2020, s. 33–48.

⁶⁷ Východiska a kvality konverzí na českém území jsou revidovány v úvodu publikace Industriální topografie / Architektura konverzí, Česká republika 2005–2015. FRAGNER, 2014, s. 8–24.

deflektor případně může nahradit i stříšku komína, která je obecně doporučována k osazení na nefunkční komíny s ohledem na zamezení vnikání dešťových srážek do průduchu komína, a také podpořit provětrávání komínového tělesa.

Některé komíny jsou v Žatci využity utilitárním způsobem – typicky jako nosič technického zařízení, tedy technologie pro příjem a vysílání signálu. Evidujeme i využití související s původní funkcí odtahu – jako poskytovatel ventilační funkce, kdy například odvětrává nějaký uzavřený prostor pod ním. Zatímco druhý případ se projevuje na tělese komína minimálně, tak příklad první zasahuje více či méně do estetiky komína. Standardně se antény u nás na komíny osazují pomocí ochozu, který výrazným způsobem estetiku i autenticitu komína narušuje. Na komínech skladů v Žatci jsme ale zaznamenali praxi umísťování různých antén přímo na dřík (s absencí ochozu), což je vizuálně nesporně lepší způsob (obr. 61). Zahraniční i některé české příklady ukazují, že takové zařízení může být díky volbě zabarvení provedeno i méně nápadně, aniž by poznamenalo výrazněji estetický vjem komína, a to i včetně skrytého vedení kabeláže nitrem komína (obr. 62). I když tyto způsoby lze chápat a tolerovat, nelze je plošně doporučovat (a to i přes zjevný ekonomický či technický prospěch majitele komína).

Obr. 61: Méně nápadná forma umístění antén na dříku komína skladu čp. 1580 (pasport č. 31).

Obr. 62: Maskované osazení antén na dříku komína (Bergen op Zoom). Zdroj: Archiv Fabriky.cz, neinventarizováno.

Velký potenciál poskytují komíny chmelařských staveb na bázi spíše nefyzických intervencí a dočasných akcí. Takové mohou být různé umělecké, popularizační nebo edukativní instalace (např. za pomoci kouře, světla aj.). Do těchto situací četně vstupují umělci.

Jednou z možností je slavnostní zakouření z komínů. Nejen ve světě, ale i u nás byla realizována celá řada takovýchto akcí, při kterých se volí různé barvy dýmů – bílá, černá, v barvách trikolory ad. (obr. 63). Komíny se mohou i různě nasvětlit, a to buď staticky (obr. 64, 66), či dynamicky. Lze užít různé formy videomappingu (což může být ale prostorově problematické), nebo na dřík umístit síť led diod, které se rozsvěcují dle daného programu (takový komín stojí v areálu univerzity v nizozemském Eindhovenu – obr. 65).

Na dřík komína lze pověsit umělecké dílo – což je možnost o to vhodnější, pokud by pod komínem vznikla galerie či kulturní centrum (srov. příklady z Opavy – obr. 67 nebo z Tilburgu – obr. 68).

Obr. 63: Zakouření komína někdejší továrny na barvy roku 2018 při oslavách 100 let výročí vzniku republiky v Břasích. Zdroj: Archiv Fabriky.cz, neinventarizováno.

Obr. 64: Umělecké nasvětlení komína bývalého modřanského cukrovaru v rámci slavnostního otevření komunitního centra pod komínem v roce 2018. Zdroj: Archiv Fabriky.cz, neinventarizováno.

Obr. 65: Detail komína technické univerzity v Eindhovenu, který je osazen LED osvětlením umožňujícím dynamické animace (při dálkových pohledech rozvody vzhled komína příliš neruší). Zdroj: Archiv Fabriky.cz, neinventarizováno.

Obr. 66: Noční nasvětlení komínů bývalého pivovaru v Děčíně přestavěného na obchodní centrum. Zdroj: Archiv Fabriky.cz, neinventarizováno.

Obr. 67: Drážní vodárna v Opavě byla přebudována na galerii s kavárnou. Na její komín byla osazena skulptura svítících nohou od Kurta Gebauera. Zdroj: Archiv Fabriky.cz, neinventarizováno.

Obr. 68: Znovuvystavěný dřík komína s osazenou plastikou v podobě plamene ve tvaru dábla v bývalé přádelně (dnes kulturním centru) v nizozemském Tilburgu. Zdroj: Archiv Fabriky.cz, neinventarizováno.

Dřík lze také vně a v případě dostatečných rozměrů i uvnitř využít pro sportovní či jiné aktivity spojené s lezením na komín po ocelových stupadlech, jimiž jsou komíny často vybaveny. Ohledně lezení má Žatec již dvě realizace či aktivity, které vhodně korespondují s výše vyřčenými principy při návrhu nového využití.

Obecně první vlašťovkou takového nového využití bylo zpřístupnění 18 metrů vysokého komína nad sušárenským hvozdem skladu chmele v dnešním čp. 1951 (pasport č. 20). Sklad byl přebudován na restauraci, minipivovar známý pod názvem U Orloje. Ve volném prostoru někdejšího hvozdu je umístěn žebřík, který ústí do průduchu komína. Průlez komínem byl koncipován jako zabezpečený podle bezpečnostních předpisů pod dohledem odborné obsluhy. V posledních letech ale není zařízení užíváno (obr. 69).

V roce 2014 město Žatec ve spolupráci se Svazem českých komínářů zrealizovalo akci, jejímž cílem byla podpora kandidatury města Žatec k zápisu na seznam památek světového dědictví UNESCO. Komínolezci v daný čas obsadili vybrané komíny a mávali z jejich vrcholů českými vlajkami. Akce se již několikrát opakovala a nepravidelně se koná až do současnosti (obr. 70).

Jistý potenciál můžeme spatřovat ve zpřístupnění veřejnosti vybraného komína pro zajištění lezení po vnějších stupadlech (takovéto akce se například jednou za čas konají za poplatek v národní kulturní památce – bývalé čistírně odpadních vod v Praze-Bubenči).

Obr. 69: Hvozd sušárny chmele s dnešním čp. 1951 s žebříkem do nitra komína (pasport č. 20).

Obr. 70: Historicky první akce mávání vlajkami na komínech v Žatci se konala v Den české státnosti 28. září 2014. Zdroj: Archiv Fabriky.cz, neinventarizováno.

Komínový dřík může být vhodným prostorem i pro taneční performanci, kdy umělec svou choreografii provádí zavěšený na lano nebo třeba volně ve visu na stupadlech či třmenech. Dosud taková performance u nás ale nebyla (na rozdíl od příkladů ze zahraničí) zřejmě zrealizována.

Přestože se projekt nezabýval primárně komíny zbořenými jako takovými, je vhodné v rámci Žatce a všeobecného kontextu chmelařských staveb i tyto stavby vnímat. V souboru chmelařských skladů je téma zbořených komínů důležité i díky zachování velkého množství jejich torz, která vystupují nad střešní rovinu (a kterými se projekt zabýval podrobně), tak takových, která zůstávají po snesení skrytá pod střechami skladových budov.

Využití torza může dostat například podobu umělecké intervence, resp. jeho výtvarné úpravy (obr. 71). V určitých případech se pak nabízí potenciál si existenci nějakého zaniklého komína připomenout. Taková připomínka může mít podobu dočasnou, například realizace světelného kuželu, nebo trvalou v podobě znovuvztyčení umělecky zpracovaných atrap. Ty pak více či méně doslovně připomínají zmizelé vertikály. V našich podmínkách to není úplně obvyklé (evidujeme pouze jeden případ, kdy v Hradci Králové byly obnoveny siluety dávno zbořených hvozdových komínů v areálu pivovaru za pomoci lehkých ocelových atrap), více příkladů takových realizací najdeme v zahraničí. Zajímavou inspiraci můžeme najít například v Nizozemsku (Pannerden) nebo Německu (Kiel, Hamburg). V těchto případech hmotu dříve zaniklých komínů nahradily umělecky pojaté vylehčené drátěné konstrukce, přibližně kopírující hmotu jejich dříků a doplněné nočním nasvětlením. Známe i realizace, kdy ocelová nástavba vizuálně doplňuje ubouraný dřík komína do původní výšky (obr. 72). Realizace podobných intervencí ale musí samozřejmě vždy být řešena v souladu s platnou památkovou legislativou a v intencích místních podmínek tak, aby nebyly narušeny hodnoty území jako celku i jeho dílčích hodnot.

Další formy oživení komína představuje kreativní využití vnitřního prostoru komína, ať už pro různé aktivity, nebo opět pro umělecké vstupy. Řadíme sem i pouhé zpřístupnění nitra komína kupříkladu v rámci prohlídkové trasy (aneb umožníme návštěvníkům možnost nasát vůni síry; obr. 73) nebo instalaci periskopu s možností výhledu na město – a další komíny (jeho venkovní část umístěná na hlavě komína by mohla být vhodně maskována do podoby deflektoru; obr. 74). Nicméně zde narážíme na prostorové limity komínů – v potenciálních místech, kde by se dal vytvořit v interiéru skladu otvor do komína, má komín vnitřní průměr rámcově kolem půl metru, a s tímto omezením by při hledání možného využití musely dané realizace počítat. Zpřístupněný prostor nitra komína navíc může být osazen uměleckou instalací, ať už fyzickou, či například světelnou.

Obr. 71: V nizozemském Opmeeru zbylo torzo komína jako jediný pozůstatek po místní mlékárně. Torzo bylo později přebudováno na památník upomínající na zdejší slavnou mlékářenskou historii. Zdroj: Archiv Fabriky.cz, neinventarizováno.

Obr. 72: Ocelová nástavba doplňující původní tvar komína v nizozemském IJlstu. Zdroj: Archiv Fabriky.cz, neinventarizováno.

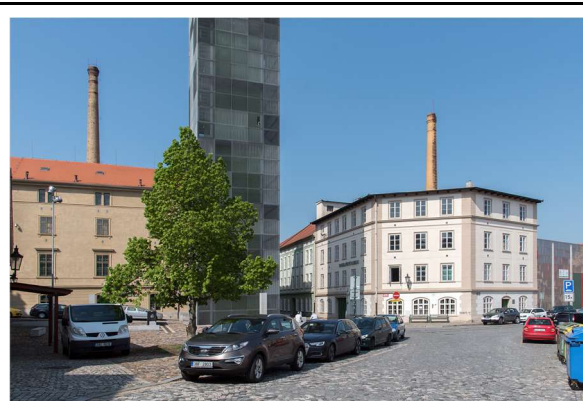

Obr. 73: Z někdejší továrny na uzeniny v pražských Nuslích vznikl kancelářský prostor s dodatečně vytvořeným vstupem do komína. Zdroj: Archiv Fabriky.cz, neinventarizováno.

Obr. 74: Periskop v nitru komína věžového vodojemu letenské vodárny v pražské Bubenči. Zdroj: Archiv Fabriky.cz, neinventarizováno.

Možnosti nového využití může výrazně rozšířit přítomnost souvisejících prostorů – tedy sirných komor. Jako samostatnou prostorovou jednotku pak lze chápat venkovní prostor pod komínem. Exteriérový prostor definovaný přítomností komína hraje nezpochybnitelnou roli například při společenských akcích. Velký potenciál spatřujeme ve dvou veřejných prostranstvích „pod komíny“, a to na náměstí Prokopa Velkého a na Nerudově náměstí. Na těchto místech je velká kumulace komínů s přímou viditelností a v případě konání nějaké výše zmíněné performance se může jednat o příhodná místa k jejich pozorování (obrázky 75 a 76).

Obr. 75: Žluté oblé tovární komíny chmelařských skladů spoluvytváří industriální atmosféru náměstí Prokopa Velkého. Na snímku (zleva) komíny skladů čp. 1950 (pasport č. 18) a dnešní čp. 305 (pasport č. 29).

Obr. 76: Ústí Alšovy ulice na Nerudově náměstí. Oblast je charakteristická velkým množstvím oktagonálních komínů, které dotváří prostor hustě obestavěný objekty chmelařských skladů. Na snímku (zleva) komíny skladu s dnešním ev. č. 2553 (pasport č. 4) a čp. 945 (pasport č. 12).

Naopak Chmelový maják může poskytnout vhodné místo „nad komíny“. Nadhledová perspektiva bude jistě vhodná pro pozorování zase jiného typu performance – například zakouření.

Žatecké komíny nejsou běžně veřejně přístupné, nelze si je přímo osahat – s výjimkou průlezu komínem v čp. 1951 a podstavců v obvykle přístupných skladech, které jsou ale pro návštěvníky spíše abstraktní. Toto vakuum lze nahradit vybudováním atrapy hlavice (alternativně i s deflektorem) s fotografií panoramatu Pražského předměstí v pozadí, aby se lidé mohli vyfotografovat, jako kdyby byli na komíně.

S tématem nového využití souvisí i popularizační aktivity či zapojení do turistického ruchu. Typicky se tak jedná o společné zařazení komínů do veřejného života obyvatel a návštěvníků města a vytvoření naučné, respektive turistické stezky. Ke zvážení pak je, zda se má týkat samostatných komínů, či společně i s chmelařskými sklady. Jako krystalizační podklad pro tuto myšlenku může posloužit vrstva komínů vytvořená jako jeden z výstupů tohoto projektu na www.mapazatec.cz.

Jako inspiraci lze v tomto směru zmínit aktivity několika španělských měst, která se mohou pochlubit realizací turistických cest po svých komínech. Například cesta se sedmi komíny se nachází v Molině de Segura (cesta po komínech zvaná Entre Chimeneas – Mezi komíny), po dvanácti komínech v Ontinyentu, další jsou v Almendralejo a v provincii Málaga, kde cesta zahrnuje celý region.

Dalším zajímavým počinem jsou aktivity v katalánském dvousettisícovém městě Sabadell. Vybrané komíny stojící ve veřejném prostoru zde byly označeny designově vyvedenými tabulemi z cortenové oceli, které nesou informaci o komínu a příslušné továrně. V červenci 2010 pak byl vydán inventář Zachovalé komíny, jeden po druhém v podobě brožury čítající 45 komínů. Obsahuje nejen historii a popis komínů, ale i bohatou obrazovou dokumentaci

současného stavu (paralelu s touto dokumentací můžeme spatřovat i ve výstupech tohoto projektu). Další brožura z téhož roku ukazuje historii komínů, jejich projektování a stavění, věnuje se i jejich typologii. Projekt *Xemeneies de Sabadell. Un recorregut històric* získal za přínos pro průmyslové dědictví zvláštní ocenění v soutěži Bonaplata Award 2010.

V České republice je znám pouze jeden počín, kdy je továrním komínům věnována turistická mapa, i když ne samostatně. V roce 2021 vznikla mapa Tří žvlů, která obsahuje tovární komíny, těžní věže a věžové vodojemy Ostravsko-karvinského revíru.

V letošním roce se nabízí příhodná doba k popularizaci žateckých komínů a obecně místního hodnotného dědictví na evropské půdě. Organizace E-FAITH (European Federation of Associations of Industrial and Technical Heritage) vyhlásila letošní rok jako Evropský rok továrních komínů.⁶⁸ Organizace má sestavený dotazník, který mohou majitelé dochovaných komínů či osoby a organizace (i z řad široké veřejnosti) vyplnit a dát tak o zachovaném komínu veřejně vědět. Především ale organizátoři vyzývají, aby v průběhu roku uskutečňovali různé pořadatele na úpatí nebo na dohled továrního komína tvůrčí, umělecké nebo jiné aktivity s cílem upozornit na existenci komína. Z takovéto akce by se měl pořádit videozáznam umístěný na YouTube nebo Vimeo a informován by o něm měl být koordinační sekretariát iniciativy (na e-mailu info@industrialheritage.eu).

Tato aktivita navazuje na rok 2018, kdy v zemích Evropské unie probíhaly oslavy Evropského roku kulturního dědictví. Ty si kladly za cíl zviditelnit bohatství kulturního dědictví starého kontinentu a poukázat na jeho úlohu při posilování společného pocitu sounáležitosti a utváření budoucnosti Evropy. Opět na návrh E-FAITH byl měsíc květen věnován dědictví továrních komínů.⁶⁹ V různých místech po celé Evropě se tak konaly události, v nichž hrál hlavní roli tovární komín. Zároveň v této době vznikla výzva, aby zájemci natočili tvůrčí video s evropskou hymnou Óda na radost Ludwiga van Beethovena, ve kterém bude zakomponován i tovární komín. Na téma Serenáda pro tovární komín tak v sedmi evropských zemích vzniklo 14 videí,⁷⁰ která více či méně zábavným a atraktivním způsobem propagovala tamní tovární komín.

Doporučení pro další kroky

Zadavateli doporučujeme ke zvážení podniknout tyto další kroky (bez relevance pořadí):

- Vytvořit materiál pro podporu turismu v Žatci a propagaci komínů – tzn. turistický průvodce po komínech v podobě mapy.
- Vytvořit ukazatele a informace o komínech na Chmelovém majáku (alternativně na radniční věži a místě u hradeb, odkud je výhled na větší soubor komínů).
- Realizovat výstavu na téma žateckých komínů – informační postery, fotografie, plánová dokumentace, fyzické artefakty (cihly, stupadla aj.).
- Realizovat i jiný projekt, nežli je plánované mávání z komínů – například umělecké performance. Natočit videa pro akci Evropský rok továrních komínů.
- Vytvořit edukativní funkční model sirné komory s komínem, který umožní názornou ukázkou procesu šíření a odtahu sirných zplodin (alternativně lze provést ve vybraném skladu reálné šíření).
- Pro vybrané sklady zvolit pokročilejší metody průzkumu, zejména pak za užití 3D skenování. Výstupy mohou sloužit nejen obecně pro vytvoření podrobnější

⁶⁸ 2023 European Year of factory chimneys. *E-FAITH*. [citováno: 19. listopadu 2022]. Dostupné z: bit.ly/3iZMO0C.

⁶⁹ MAY. Factory chimneys. *E-FAITH*. [citováno: 19. listopadu 2022]. Dostupné z: bit.ly/2Tf5J78.

⁷⁰ A Serenade for a Factory Chimney – on the 9th of May. *E-FAITH*. [citováno: 19. listopadu 2022]. Dostupné z: bit.ly/3ohGCyV.

dokumentace staveb (zvláště když naše nedestruktivní a vizuální metody v mnoha případech narážely na své limity), ale i popularizaci.

- Provést stavebně-historický průzkum včetně řádného historického výzkumu jednotlivých objektů.
- Sepsat odbornou studii na téma chmelařských komínů v Žatci.
- Vymezit objekty zájmu (chmelařský sklad, sirná komora, sušárna chmele), definovat je a ustálit k tématu odbornou terminologii.

Zdroje informací

Archiv Fabriky.cz, neinventarizováno.

Archiv leteckých měřičských snímků. Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/>.

Archiv tovarnikominy.cz, neinventarizováno.

BAŽANT, Petr – VANÍČEK, Jiří: *Inventarizační seznam staveb chmelařského stavebního dědictví technických památek pěstování a zpracování chmele a výroby piva v Žatci.* Žatec 2013.

E-FAITH. Dostupné z: <http://www.industrialheritage.eu/>.

FRAGNER, Benjamin: Architektura konverzí / industriální motivy a motivace. In: FRAGNER, Benjamin – VALCHÁŘOVÁ, Vladislava (eds.): *Industriální topografie / Architektura konverzí, Česká republika 2005–2015.* Praha 2014, s. 8–24.

GÜNZEL, Franz Viktor: *Der Saazer Hopfen.* Žatec 1904.

HORÁČEK, Michal – VONKA, Martin: Tovární komíny, komínové cihly, komínovky. Vymezení, terminologie, použití. In: SLABOTÍNSKÝ, Radek (ed.): *Pálená hlína v historických stavbách Moravy.* Brno 2021, s. 45–58.

Chmelařské muzeum Žatec. Dostupné z: <http://www.chmelarskemuzeum.cz/>.

Industriální topografie. Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/>.

Interaktivní mapa Žatce a krajiny žateckého chmele. Dostupné z: <http://www.mapazatec.cz/>.

KLOKNER, František: *O továrních komínech. Rozšířený otisk z časopisu Vynálezy a pokroky.* Praha 1906.

KODA. Dostupné z: <http://koda.kominari.cz/>.

KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 8. díl, V-Ž.* Praha 2011.

LAMBL, Milan: *Rozjímání o nynějším stavu našeho rolnictví. Chmelařství a jeho důležitost v dobách nynějších.* Praha 1863.

MAIR, Adolf W.: *Das Hopfen-Schwefeln und die Hopfenschwefel-Dörren : beurtheilt vom sanitätspolizeilichen Standpunkte.* Norimberk 1896.

MOHL, Antonín: *Posouzení našich stávajících chmelných sušení.* Žatec 1896.

Národní archiv, České místodržitelství Praha 1850–1920, i. č. 14737.

Národní archiv, Zemský výbor Praha 1713–1928, i. č. 4497.

PETTRICHOVÁ, Eva: *Konverze areálu chmelařského skladu v Žatci.* Diplomová práce, České vysoké učení v Praze, Fakulta architektury, Ústav navrhování II, Praha 2017.

Podnikatelství speciálních staveb Schöberl a spol., Karlovy Vary. Katalog referencí společnosti, 1932.

Saazer Bezirksbote mit Adressbuch der Gerichtsbezirke Saaz, Postelberg, Komotau, Görkau, Sebastianberg, Podersam, Jechnitz, Kaaden und Duppau für das Jahr 1916. Žatec 1915.

Sbírka Regionálního muzea K. A. Polánka v Žatci.

Spisovna Městského úřadu Žatec, stavební složky.

Tovární komíny. Dostupné z: <http://www.tovarnikominy.cz/>.

Tovární komíny, vodojemy na komínech, rekonstrukce, katalog firmy Ing. V. Fischer & spol., Letky, p. Libčice n. Vlt. Katalog referencí společnosti, nedatováno.

URBAN, Jaroslav: *Z chmelnice do pivovaru.* Žatec, nedatováno.

Ústřední archiv zeměměřictví a katastru. Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/>.

VANÍČEK, Jiří – BAŽANT, Petr – VALEŠ, Vladimír: *Památky pěstování a zpracování chmele a výroby piva v Žatci.* Žatec 2018.

VONKA, Martin: *Tovární komíny. Konstrukce, funkce, architektura.* Praha 2014.

VONKA, Martin – HORÁČEK, Michal: *Tovární komíny. Nové využití ikon průmyslového věku.* Praha 2020.

VONKA, Martin – HORÁČEK, Michal: *Tovární komíny. Pády ikon průmyslového věku.* Praha 2018.

WARA, Josef: *Saaz. Hopfenbau und Hopfenhandel.* Žatec, nedatováno.

WARA, Josef: *Soubor černobílých fotografií patrně z vlastivědy K. Tutte (z regionu Žatec a obce na Žatecku).* Žatec 1908.

WILDE, Eduard: *Adressbuch der königlichen Stadt Saaz.* Žatec 1889.

WOLPERT, Adolf: *Theorie und Praxis der Ventilation und Heizung.* Lipsko 1887.

The image features a close-up of a curved brick chimney in the foreground, constructed from reddish-brown bricks with visible mortar joints. Some bricks show signs of wear and peeling paint. In the background, a tall, slender brick chimney rises vertically against a cloudy sky. Other industrial buildings and chimneys are visible in the distance, suggesting an industrial or urban setting.

Pasporty komínů

č.	adresa	rok výstavby	stavebník
01	Komenského alej 1945, Žatec	1884	Rudolf Christl
02	Masarykova 751, Žatec	1884	Engelbert Würdinger
03	Nerudovo nám. 380, Žatec	1886	Carl Jettmar
04	Alšova ev. č. 2553, Žatec	patrně 1886	Josef Heller
05	Chelčického nám. 918, Žatec	patrně 1887	Leopold Kohn
06	Lva Tolstého 1748, Žatec	patrně 1887	Karl Zuleger
07	Nerudovo nám. 396, Žatec	patrně 1888	Edmund Stern
08	Jakubská 250, Žatec	patrně přelom 80. a 90. let 19. století	J. L. Kohn & Co.
09	Komenského alej, bez čp., Žatec	1891	Johann Simon
10	Masarykova 3099, Žatec	1892	Karl & Edmund Schwager (M. Schwager u. Söhne)
11	Tyršova 828, Žatec	1893	Josef Bondy
12	Alšova 945, Žatec	1895	Josef Schwarzkopf
13	nám. Prokopa Velkého, bez čp., Žatec	1895	Heinrich Kellner
14	Volyňských Čechů 1401, Žatec	patrně 1895	Hermann Utschig
15	třída Obránců míru 1834, Žatec	2. pol. 90. let 19. století	nezjištěn
16	Tyršova 3040, Žatec (severní komín)	před 1897	Stadt Saazer Hopfenbau Verein
17	Tyršova 3040, Žatec (jižní komín)	před 1897	Stadt Saazer Hopfenbau Verein
18	nám. Prokopa Velkého 1950, Žatec	před 1899	nezjištěn
19	Zeyerova 687, Žatec	patrně přelom 19. a 20. století	nezjištěn
20	nám. Prokopa Velkého 1951, Žatec	patrně přelom 19. a 20. století	nezjištěn
21	třída Obránců míru, bez čp., Žatec	patrně 1900	David Abeles
22	Kláštevní 1937, Žatec	1900	Josef Paulus
23	Kláštevní 1148, Žatec	1906	Moritz Löbl
24	Chomutovská 1666, Žatec	1909	Gebrüder Würdinger
25	Politických vězňů 1186, Žatec	1909	Julius Sonnenschein
26	Zeyerova 1192, Žatec	patrně kolem 1909	patrně Heinrich Melzer
27	Kovářská 753, Žatec	1913	Artur Mendl & Gustav Epstein
28	Kovářská 1232, Žatec	1913	Vinzenz Zuleger
29	nám. Prokopa Velkého 305, Žatec	1927	Pfister a Wüstl
30	Komenského alej, bez čp., Žatec	1928	Gebrüder Hesselberger
31	Chmelařské nám. 1580, Žatec	1937	Deutsche Hopfenverkehrs Gesellschaft m. b. H. in Saaz

